

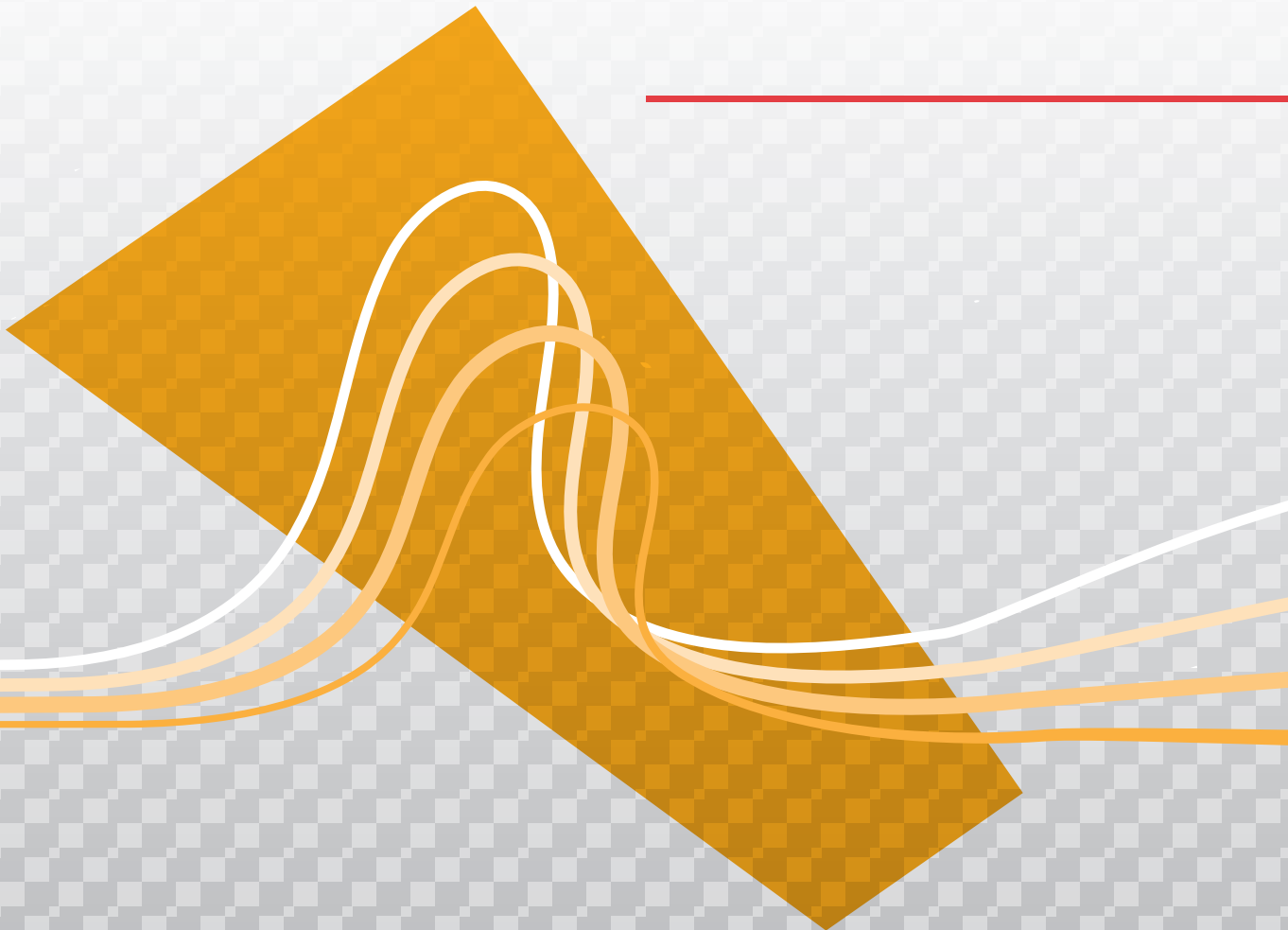
FORUM ZA ETNIČKE ODNOSI

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

PRVI IZVEŠTAJ O MONITORINGU UNUTRAŠNJEG DIJALOGA O KOSOVU

24. jul – 31. oktobar 2017

Beograd, 25. decembar 2017.

Sadržaj

NAPOMENE	5
1. TOK I IZAZOVI OSTVARIVANJA CILJEVA UNUTRAŠNJEG DIJALOGA	7
1.1. Inicijativa i reakcije na poziv na unutrašnji dijalog	8
1.1.1. <i>Inicijativa predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića</i>	8
1.1.2. <i>Odjeci i reagovanja na inicijativu</i>	10
1.1.2.1. <i>Reagovanja predstavnika vlasti</i>	11
1.1.2.2. <i>Reagovanja opozicionih političkih stranaka</i>	12
1.1.2.3. <i>Reagovanja građanskog društva</i>	17
1.1.3. <i>Reakcija Srba sa Kosova i javnosti Kosova</i>	24
1.1.3.1. <i>Reakcija političkih stranaka na inicijativu</i>	24
1.1.3.2. <i>Stavovi organizacija građanskog društva i medija na srpskom jeziku</i>	25
1.1.3.3. <i>Odjek inicijative u albanskoj javnosti na Kosovu</i>	26
2. STANJE I BUDUĆNOST ODNOSA SRBIJE I KOSOVA	29
2.1. Neintervenisanje i ignorisanje realnosti	29
2.2. Razgraničenje između Srba i Albanaca	29
2.3. Status quo politika	32
3. IMPLEMENTACIJA BRISELSKOG SPORAZUMA O NORMALIZACIJI ODNOSA SRBIJE I KOSOVA	35
4. REŠAVANJE PITANJA STATUSA	37
5. POLOŽAJ I ZAŠTITA PRAVA SRPSKE ZAJEDNICE I SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE NA KOSOVU	41
6. ULOGA „MEĐUNARODNIH AKTERA“	43
REZIME	45

NAPOMENE

Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu¹ (u daljem tekstu: Prvi izveštaj) je rezultat projekta Foruma za etničke odnose „Monitoring i izveštavanje o unutrašnjem dijalogu o Kosovu“, koji je podržala Fondacija za otvoreno društvo.

Osnovni cilj monitoringa je sistematsko prikupljanje, analiziranje i tačno obaveštavanje javnosti o unutrašnjem dijalogu, iznetim mišljenjima u okviru unutrašnjeg dijaloga o Kosovu i Metohiji (u daljem tekstu: unutrašnji dijalog), mišljenjima o unutrašnjem dijalogu i o ostvarivanju ciljeva unutrašnjeg dijaloga, kao što su: postizanje širokog konsenzusa i ostvarivanje interesa Srbije i srpske zajednice na Kosovu.

Monitoring obuhvata prikupljanje, klasifikaciju i analizu podataka o unutrašnjem dijalogu koji su prikupljeni na različite načine, i to iz izveštaja i priloga u elektronskim i drugim medijima o događajima koje u ime inicijatora dijaloga, predsednika Srbije, organizuje Vlada Republike Srbije, uključujući Radnu grupu za pružanje podrške vođenju unutrašnjeg dijaloga o Kosovu i Metohiji, koju je formirala Vlada Republike Srbije; sa događajima koje organizuju organizacije građanskog društva, stručna i druga udruženja, prezentujući relevantne stavove uticajnih donosilaca odluka i stvaralaca javnog mnjenja;² putem neposrednog praćenja pojedinih događaja (konferencije, okrugli stolovi, javne tribine i slično) od strane regionalnih izvestilaca Foruma, ukoliko ovi događaji nisu medijski pokriveni, a od izuzetnog su značaja za projekat; istraživanjem javnog mnjenja o unutrašnjem dijalogu, o srpsko-albanskim odnosima i o Briselskom dijalogu o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova.

Relevantni predlozi iz unutrašnjeg dijaloga su analizirani i razvrstani u odgovarajuće grupe (kategorije), a unutar svake od kategorija najvažniji predlozi su analizirani u odnosu na sledeće kriterijume: *značenje i političko-ideološki uticaji* poruka; *poreklo* - da li poruke dolaze od državnih aktera ili od građanskog društva; *dobici i rizici* od prihvatanja i ostvarivanja pojedinih rešenja, a koji se mogu odraziti na stanje u Srbiji i šire ekonomske, političke i bezbednosne procese.

1 U ovom izveštaju se koristi termin „Kosovo“ i to kao opšti i tehnički izraz, pre svega zbog toga što je njegova upotreba uobičajena u današnjoj domaćoj i međunarodnoj literaturi i javnosti. Ali upotreba ovog, kao i drugih odgovarajućih termina, odnosno naziva, za ovaj deo Srbije, jedan je od najilustrativnijih primera opšte „etniifikacije“ javnog i političkog života i jezika. I Srbi i Albanci imaju svoj poseban, a često jedan prema drugome isključiv narativ u kome dominiraju osobene „ključne reči“, naročito što se tiče naziva gradova, sela, ulica itd. Naziv „Kosovo i Metohija“ je u dugoj upotrebi u smislu ustava i lingvistike. U prvom ustavu posle Drugog svetskog rata koristio se naziv „Kosovo i Metohija“. Međutim, kasnije je izostavljen drugi deo - „Metohija“, koji je ponovo uveden u ustavnu terminologiju 1990. godine ustavima Srbije i SRJ. Naziv „Kosovo i Metohija“ se danas smatra sinonimom za „srpsko stanovište“. Naziv „Kosovo“ je tursko-albanskog porekla i označava okrug Kosova koji je pre Balkanskog rata 1912. godine obuhvatao teritorije Sandžaka, Gornjeg Polimlja, Kosova i Metohije, severne Makedonije do Velesa i istočne Makedonije do Bregalnice. Naziv se vezivao za ideju Velike Albanije. Danas je „Kosovo“ za Albance postalo „Kosova“. „Kosova“ je sinonim za albansko gledište u vezi sa statusom Kosova, ono je sinonim albanske dominacije nad ovom teritorijom i ljudima koji na njoj žive.

2 Agencija NINA Media je obezbedila materijal (preskliping) na osnovu metodologije i ključnih reči usaglašenih sa ekspertskim timom Foruma za etnička pitanja.

Prvi izveštaj (kao i preostala četiri, koliko ih je planirano za period od 24. jula 2017. do 31. oktobra 2017. godine) ima za cilj da doprinese podizanju stepena i kvaliteta obaveštenosti javnosti o toku i rezultatima unutrašnjeg dijaloga, da omogući veću vidljivost rezultata unutrašnjeg dijaloga i učini ih dostupnim i razumljivim široj javnosti, kao i da podstakne najširi krug aktera da se aktivno uključe u unutrašnji dijalog.

Prvi izveštaj se odnosi na period od iniciranja unutrašnjeg dijaloga o Kosovu 24. jula do 31. oktobra 2017. godine.

Ovaj izveštaj je rezultat rada multidisciplinarnog tima stručnjaka Foruma za etničke odnose koji čine: dr Dušan Janjić (rukovodilac projekta i vodeći ekspert), eksperti i ekspertkinje - Izabela Kisić, dr Predrag Milidrag, dr Vladan Rusić i Eva Vukašinić, regionalne izvestiteljke - Tanja Lazarević i Ljiljana Stojanović.

1. TOK I IZAZOVI OSTVARIVANJA CILJEVA UNUTRAŠNJEG DIJALOGA

U okviru Prvog izveštaja unutrašnji dijalog i njegov značaj sagledani su iz perspektive nastavka procesa da se mirnim putem dođe do održivog rešenja pitanja Kosova, kao i da se unapredi stanje u odnosima Srbije i Kosova. Taj proces je započet Rezolucijom SB UN 64/ 298, od marta 2011. godine, koja poziva na dijalog između Srbije i Kosova pod pokroviteljstvom EU (Briselski dijalog). Od marta 2011. do jula 2012. odvija se „tehnički dijalog“, a 8. jula 2012. godine počinju sastanci premijera, odnosno „politički dijalog“. Nakon parafiranja Prvog sveobuhvatnog sporazuma o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine (u daljem tekstu: Prvi sporazum), od aprila 2013. godine do 2017. godine, održano je preko dve stotine sastanaka, potpisano je oko četrdeset raznih sporazuma i desetine drugih dokumenta. Ovo je dovelo do značajnih pozitivnih promena u odnosima Srbije i Kosova.

Proces normalizacije odnosa Srbije i Kosova prepliće se s pregovorima o članstvu Srbije u EU. To je i jedini sadržaj poglavlja 35, koje se inače naziva „Ostala pitanja“. Ovim poglavljem počinje i završava se pregovaranje o članstvu Srbije u EU. Krajnji cilj je „puna normalizacija“. U stvarnosti, proces normalizacije se odvija uz znatne teškoće, zastoje i politički i bezbednosno rizične blokade, naročito od druge polovine 2015. godine. U traženju načina da se ovaj proces deblokira, Srbija, Kosovo i EU se pripremaju za novu fazu Briselskog dijaloga. U tom okviru je potrebno posmatrati i inicijativu predsednika Srbije za pokretanje unutrašnjeg dijaloga kao puta ka sveopštem konsenzusu o trajnom rešenju koje će biti u interesu Srbije.

U periodu od 24. jula do 31. oktobra 2017. godine, unutrašnji dijalog je po svom obuhvatu, dinamici i dometima bio u pripremnj fazi. Ovu fazu su obeležili inicijativa predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića (u daljem tekstu: inicijativa) i izveštaji u medijima o reakcijama političkih stranka, Srpske pravoslavne crkve (SPC), Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), nevladinih organizacija, pojedinaca (stručnjaka, novinara, javnih ličnosti, književnika i analitičara) na ovu inicijativu. Načinjeni su i početni koraci u institucionalizaciji unutrašnjeg dijaloga. Zapravo, Vlada Republike Srbije je tokom septembra i oktobra 2017. godine obavile potrebne pripreme vezane za rad Radne grupe bi trebalo da koordiniše aktivnosti i pruži podršku državnim organima u procesu dijaloga. Na čelu Radne grupe je direktor Kancelarije Vlade Republike Srbije za Kosovo i Metohiju Marko Đurić, koji je izjavio da: „Grupa treba da podrži predsednika Republike i Vladu u jednom od najtežih poslova sa kojima se naša država suočila poslednjih godina. U narednih nekoliko meseci treba da sasluša i sabere mišljenja iz najšireg društvenog spektra o jednoj od najvažnijih tema za nas.“³ Radna grupa Vlade Republike Srbije za podršku unutrašnjem dijalogu o Kosovu i Metohiji je 31. oktobra 2017. godine organizovala prvi okrugli sto u okviru unutrašnjeg dijaloga, a na kome su učestvovali predstavnici javnih i privatnih pravnih fakulteta.⁴

3 TV N1 Info.

4 S obzirom na to da se rasprava na ovom okruglom stolu ticala pre svega pitanja statusa Kosova, ona će biti prikazana u odgovarajućem delu ovog izveštaja.

1.1. Inicijativa i reakcije na poziv na unutrašnji dijalog

1.1.1. Inicijativa predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić je autorskim tekstom „Zašto nam je potreban unutrašnji dijalog o Kosovu”, objavljenim u dnevnom listu *Blic*, 24. jula 2017. godine, inicirao unutrašnji dijalog o Kosovu.

Iako je Vučić u nekoliko navrata tokom predsedničke kampanje, u inauguracionom govoru i intervjuu za *Sputnjik* datom 2. jula 2017 godine,⁵ najavljivao da će pokrenuti unutrašnji dijalog o Kosovu i o promenama Ustava Srbije, Prvi izveštaj Vučićev autorski tekst u *Blicu* smatra inicijativom. Za to postoje dva razloga: prvo, u ovom tekstu su razjašnjeni razlozi i ciljevi unutrašnjeg dijaloga i, drugo, ovaj tekst je izazvao reakcije kojima je *de facto* započet unutrašnji dijalog.

Inicijativa je imala snažan odjek u domaćoj i inostranoj javnosti. Pri tome su najčešće prenošene i komentarisane sledeće poruke:

„Vreme je da kao narod prestanemo kao noj da zabijamo glavu u pesak, da pokušamo da budemo realni, da ne dopustimo sebi da izgubimo ili nekome predamo ono što imamo, ali i da ne čekamo da će nam u ruke doći i ono što smo odavno izgubili.

...rešenje ne leži sa jedne strane u našim mitovima i sukobima, ali sa druge strane, ne leži ni u negiranju i odricanju od svih naših nacionalnih i državnih interesa.... Zato što je to najteže naše pitanje, u osnovi baš to - naše, i zato što je potrebno, kao nikada do sada, da svi, zajedno, pronađemo odgovor. I to onaj koji će biti trajan, koji će isključiti sukob kao opciju, i koji će svima na ovim prostorima doneti korist.

Želeo bih, kao predsednik Republike, da pokušamo da rešimo naše sukobe, jednom zasvagda, ako je moguće, a ako ne, onda ništa. Bio bi to samo jedan od naših brojnih neuspeha, zajedničkih, srpskih i albanskih. Pronalaženje rešenja zahteva glavu vruću od stalnog razmišljanja, srce koje je hladno na preterane emocije, i ruke uprljane kompromisima. I naše i albanske.

Zahteva, ponovo, po receptu Šimona Peresa, da mi, kojima istorija nije do sada dala ništa osim krvi i ratova, konačno uposlamo svoj najveći resurs, svoju glavu, i nađemo rešenje. Zahteva rad, svih, jasnu svest o tome da je to što radimo dugačak, zamršen i često bolan proces, ali najpre onu vrstu promene u našoj, kolektivnoj svesti, koja je često svaki dogovor doživljavala kao poraz. To jednostavno nije tačno. Nismo mi ništa tako veliko dobili u ratovima, što smo gubili u miru. Zato što smo, sve što smo dobili i izgubili ratujući, platili najtežom mogućom cenom, onom koja ne može da se nadoknadi. Našim životima i životima naše dece. I to mora da prestane. Vreme je da Srbija radi, razmišlja, i dobija, pobeđuje, bez sukoba. I ja sam ubeđen da smo, već danas, u stanju da to uradimo. Uostalom, zamislite šta bi moglo da bude. I nemojte o tome da ćutite....

5 Vučić je za *Sputnjik* objašnjavao ciljeve dijaloga na sledeći način: „Smatram da je važan unutrašnji dijalog za sva strateška pitanja, a među njima je svakako i Kosovo. Na konsultacijama za izbor Vlade pitali su me i DSS i radikali sa jedne, i Čanak i Čedomir Jovanović sa druge strane, šta sam mislio pod tim dijalogom. Rekao sam im da je važno za društvo da ne stavljamo stvari pod tepih i da nemamo unapred pripremljene odgovore, nego da znamo šta nam je činiti. Da znamo težinu položaja na KiM, da znamo koliko je Srba, da znamo šta za njih možemo da uradimo i da vidimo šta je to što je realno. To što će neko na svaku moju reč da mi odgovori da je ona protiv nebeske ili višnje Srbije, bolje da mi ne govori, jer je u manastire i crkve na KiM Srbija više uložila nego što su ostali u prethodnih 30 ili 40 godina. To znaju i u Srpskoj crkvi.” (Vučić: Dijalog sa PR na predsedničkom nivou. *Želim diskusiju o promeni Ustava ali teško do konsenzusa*, nedelja, 2. jul 2017, 20:45, izvor: KoSsev/Sputnjik).

Svi putevi političke saradnje i ekonomskog napretka bili bi otvoreni za Srbiju. Vrata Evropske unije, takođe. U protivnom, čuvaćemo konflikt čiji smisao ne razumemo, junačićemo se do prve bitke, i jedni i drugi, bez razlike. A posledice? Koga briga za posledice, jer o tome će ionako da brinu neki drugi u budućnosti.

...smatram da je Srbiji potreban ozbiljan i odgovoran pristup, hrabar i realan, sa pogledom u budućnost, a ne u položaj donjeg dela sopstvenih leđa posle nekih narednih izbora. Srbija ima petlju da živi i da se bori za budućnost. Srbija danas je uvažena svuda u svetu. Srbija je pre tri godine bila pred bankrotstvom, a danas ima suficit u budžetu, rast ekonomije znatno veći od evropskog proseka i Srbija je pokazala da ume da pobeđuje. I to ne samo u košarci i vaterpolu, već i u ekonomiji i politici.

Da bi naš napredak bio stalan i održiv, moramo, ako ništa drugo, bar da pokušamo da razrešimo kosovski (Gordijev) čvor, a ne da se krijemo i najteži teret ostavimo našoj deci.”

* * *

Za razumevanje same inicijative važan je sledeći stav, koji je predsednik Srbije izneo na konferenciji za novinare održanoj u Predsedništvu Republike Srbije 12. septembra 2017. godine: „Taj dijalog bi trebalo da bude na više nivoa, kroz koncentrične krugove, ozbiljan, odgovoran, da imamo jasne ciljeve, inkluzivan i tolerantan.”⁶

Vučić je ocenio da su se mnogi politički akteri već izjasnili, bez obzira na to kakav je njihov stav. „Nisam se obraćao onima koji su odgovarali psovka i uvredama, ali i to je bolje nego da su ćutali”, istakao je predsednik Srbije.⁷

Jezik kojim je inicijativa obrazlagana, bilo u autorskom tekstu bilo u javnim nastupima, nije posve jasan a poruke nisu jednoznačne. Stiče se utisak da takozvanim konstruktivnim nejasnoćama Vučić sebi stvara dodatni manevarski prostor za naknadne interpretacije. To je u skladu i sa iskazanim stavom da će on, kao nosilac inicijative, tek na kraju procesa unutrašnjeg dijaloga saopštiti svoj stav. Ove „nejasnoće” otvaraju i prostor za dodatne reinterpretacije u reakcijama na inicijativu. To, samo po sebi, može biti od koristi i za ukupni rezultat unutrašnjeg dijaloga. To ilustruje i Vučićev osvrt na pojedine reakcije,⁸ u kojem se posebno zahvalio akademiku Dušanu Kovačeviću i drugim intelektualcima koji su, kako kaže, razumeli potrebu da se krene u rešavanje problema, i ističe da on nije ponudio rešenje, već samo razgovore. Vučić je poručio da je njegova inicijativa za unutrašnji dijalog nešto što bi „svako ozbiljan i odgovoran morao da pokrene“, i dodao da mnogi samo razmišljaju šta je to što se narodu sviđa, a ne i šta nam je potrebno: „Da sam radio samo ono što se narodu sviđa, mi danas ne bismo imali stabilne finansije i uređenu ekonomiju.” Vučić je istakao i da će „neki pokazati da nemaju rešenje, a neki da nemaju odgovornosti“. Takođe, rekao je i sledeće: „Ako neko misli da je najlakše da prosipa kletve, a neko da zabije glavu u pesak kao noj i kaže ‘mene to ne interesuje, neka Vučić rešava te probleme’, onda je i to neka vrsta dijaloga.“

Mada, i dalje postoji rizik od nesporazuma tamo gde nema stvarnih razlika već samo razlika u političkom interesu i tumačenju na osnovu ovog interesa.

Iz napred navedenih razloga postoji potreba da se u Prvom izveštaju iskažu moguća značenja ključnih poruka, kako inicijative tako i svih drugih relevantnih stavova.

6 http://kossev.info/strana/arhiva/vucic_od_oktobra_institucionalni_dijalog_podrzavam_ulazak_srpske_u_haradinajevu_vladu/12988

7 <http://www.politika.rs/sr/clanak/389005/Politika/Dijalog-o-Kosovu-i-Metohiji-istorijsko-pitanje-o-buducnosti>

8 V. Mijatović, *Kosovu stolica svuda osim u UN*, Večernje novosti, 29. jul 2017.

Ključne kategorije koje se koriste u inicijativi su:

- široki unutrašnji konsenzus, koji bi trebalo da uključi što širi krug društvenih aktera,
- suočavanje sa realnošću,
- prevladavanje mitologije o Kosovu,
- trajno rešenje, rešenje koje bi bilo održivo i u budućnosti,
- miroljubivo rešavanje problema,
- ostvarivanje ključnih „naših” (odnosno Srbije i srpske zajednice) interesa,
- „otvaranje vrata” Evropske unije (EU).

1.1.2. Odjeci i reagovanja na inicijativu

Inicijativa je primljena i prenetu javnosti kao zaista važna novost. Javnost se na to odazvala brojnim reakcijama koje će u nastavku Prvog izveštaja biti grupisane kao: reakcije vlasti i vladajućih stranaka, reakcije opozicionih i vanparlamentarnih stranaka, reakcije građanskog društva i reakcije pojedinaca koji imaju uticaj na formiranje javnog mnjenja. Reakcije pripadnika i predstavnika srpske zajednice na Kosovu su prikazane u posebnom delu teksta s obzirom na osobenost njihovog položaja, kao i na činjenicu da se tema neposredno tiče njihovih interesa. Reakcije albanske javnosti na Kosovu, kao i reakcije međunarodne javnosti, biće prikazane u odgovarajućim delovima Prvog izveštaja, i to uz teme na koje se ove reakcije odnose.

Od samog objavljivanja autorskog teksta Aleksandra Vučića, reakcije na inicijativu su pokrenule pre svega političku raspravu, suprotstavljanje i svrstavanje. To potvrđuju i prvi i ostalih devedeset i šest (96) komentara na portalu dnevnih novina *Blic*, od kojih su dve trećine negativne, pre svega naglašavajući nepoverenje u nosioca inicijative, zatim nejasnoću poruke,⁹ ali i uverenje dela javnosti da je inicijativa nerealna jer isključuje razgovor o nezavisnosti Kosova, zanemaruje Briselski dijalog itd.¹⁰ Naravno, bilo je i komentara podrške, koji su umnogome međusobno usaglašeni.¹¹

Javnost se u prvim danima po objavljivanju inicijative oglašavala sa naglašenom dozom opreza, nepoverenja u samu inicijativu ili u njenog pokretača. Bilo je i ukazivanja na rizike po uspešno odvijanje unutrašnjeg dijaloga.

U slučaju političkih stranaka valja imati u vidu da je inicijativa podstakla i interesno odmeravanje eventualne političke i biračke dobiti, odnosno štete, s obzirom na predstojeće izbore (na Kosovu su se odvijali lokalni izbori u koje su se Srpska napredna stranka – SNS i vlasti Srbije neposredno uključile podržavajući Srpsku listu, a treba imati u vidu i predstojeće izbore za Beograd i eventualno i za Narodnu skupštinu Srbije).

9 „Pomislio bih da ste filozof da neznam da ste pravnik. Ja sam iz Orahovca nista nisam prodao niti cu prodati! Molim vas kao srbin srbina ... Proširi sve...” (26. jul 2017, 21:14 | Rejting: 85%)

10 „Ako je suditi po onome sto se cuje sa tih prostora, nikakvi razgovori ne pomazu jer ako se u startu potencira da nezavisnost ne dolazi u obzir tu je kraj price. Sa druge strane samo nezavisnost moze doneti napredak. Sve drugo sto se zagovara samo je gubljenje vremena.” (26. jul 2017, 03:31 | Rejting: 63%); „Nismo mi Kosovo i Metohiju nasledili od predaka vec pozajmili od potomaka i niko nema pravo da se bilo cega odrice zarad neke imaginarne unije koja ce se sama od sebe raspasti kao i sve ostale vestacke tvorevine.” (24. jul 2017, 19:48 | Rejting: 74%); „Kakav dijalog? Zar vec nije potpisan Briselski sporazum?” (24. jul 2017, 19:36 | Rejting: 74%).

11 „Srbija ne zeli da se odrekne Kosova, ali zeli da dijalogom resi problemme po tom pitanju” (24. jul 2017, 20:00 | Rejting: 74%); „Odličan tekst Vučića Srbija treba konačno da reši pitanje Kosova i da krene dalje” (24. jul 2017, 20:00 | Rejting: 86%); „Vučić se neprekidno bori za mir i stabilnost zato ima podršku i legitimitet da čini šta misli da je najbolje.” (24. jul 2017, 19:59 | Rejting: 73%).

1.1.2.1. Reagovanja predstavnika vlasti

Predstavnici političkih stranaka iz vladajuće koalicije su podržali inicijativu. Tako, na primer, poslanik SNS-a i predsednik Skupštinskog odbora za Kosovo i Metohiju Milovan Drecun ocenjuje da poziv predsednika Srbije na unutrašnji dijalog o Kosovu treba da bude prilika da se čuje najveći deo relevantnih političkih snaga, institucija i pojedinaca. „Nema zabranjenih tema. Treba da čujemo različite ideje, neka se čuje što više mišljenja u medijima. Očekuje nas intenzivan dijalog“, ističe Drecun. Po njemu, poželjno je da se razgovara „i o konačnom statusu Kosmeta“. Međutim, „poziv na dijalog nije priprema i nema argumenata da se to protumači kao spremnost ili priprema javnosti da Srbija odustane od odbrane teritorijalnog integriteta i prizna samoproglašenu državu... To je crvena linija ispod koje ne idemo“, zaključuje Drecun.¹²

Član Glavnog odbora Srpske napredne stranke Petar Petković ocenio je da je Inicijativa „jedna od najznačajnijih inicijativa u novijoj istoriji Srbije“, kao i da se po prvi put pitanje Kosova „ne podmeće pod tepih“. „Cilj je da okupimo ljude koje promišljaju o Kosovu i Metohiji, od crkve, uvaženih institucija kulture do političkih aktera i civilnog sektora. Ideja je da svi koji su dužni da razmišljaju o tom pitanju iznesu stavove kako bi sveobuhvatno odredili naš odnos prema Kosovu i Metohiji“, kazao je Petković.¹³

Ministar državne uprave i lokalne samouprave i potpredsednik Socijalističke partije Srbije (SPS) Branko Ružić ocenio je da unutrašnji dijalog treba da ide u pravcu razvezivanja kosovskog Gordijevog čvora, ali bez priznavanja nezavisnosti Kosova. Ružić je dodatno pojasnio jedan od ciljeva unutrašnjeg dijaloga: „Kroz unutrašnji dijalog je potrebno sagledati realne pokazatelje stanja na Kosovu i Metohiji i mogućnosti da se, uz realizaciju Briselskog sporazuma, uvaži interesi Srba sa KiM, očuva srpska kulturna baština i uvede funkcionalna eksteritorijalnost za manastire Srpske pravoslavne crkve, koja je predviđena i Ahtisarijevim planom.“¹⁴

Funkcioner Socijalističke partije Srbije Veljko Odalović izjavio je da je „došlo krajnje vreme da se započne dijalog sa unutrašnjom javnošću o Kosovu i Metohiji“. „Realna je potreba da se o Kosovu razgovara, jer se o njemu već razgovara svuda i na svim mestima u svetu, već sedam godina vodi se direktan dijalog sa Prištinom u Briselu i vreme je da se kaže unutrašnjoj javnosti kuda sve ovo ide... Moramo da čujemo i drugačija mišljenja sa kojima se ne slažemo“, kazao je Odalović.¹⁵ „Važno je da se taj unutrašnji dijalog raširi, da se vodi sa što više aktera, da svi što je moguće više daju slobodnih i predloga i inicijativa i sugestija, i da se iz toga u jednom trenutku definiše forma, napravi strategija i da državni vrh ima jedan usaglašeni unutrašnji dijalog i konkretna rešenja“, izjavio je povodom inicijative generalni sekretar Ministarstva spoljnih poslova Srbije Veljko Odalović. Sa tim bi, po rečima Odalovića, Beograd mogao da izađe i prema Prištini koju moramo doživeti kao partnera u tom dijalogu, ali i prema međunarodnoj zajednici, jer je očigledno da su interesi velikih sila kroz istoriju, ali i 90-ih godina, bili odlučujući za sve ono što se desilo.¹⁶

Predsednik Jedinственe Srbije (JS) Dragan Marković Palma je saopštio da će JS učestvovati u dijalogu o Kosovu zato što je cilj da se pronađe rešenje koje će uvažiti realnost s jedne i interese Srbije i srpskog naroda s druge strane, odnosno etničko pravo Albanaca i istorijsko pravo Srba. Takođe, Marković ocenjuje da je inicijativa mudar i pragmatičan potez predsednika Srbije, poziv na dijalog, i da nije već gotovo rešenje ili priznavanje nezavisnosti Kosova. Po Markoviću, „svi odgovorni političari, bez obzira da li su na vlasti ili opozicija, treba da prihvate poziv predsednika

12 TV N1, Dan uživo, 1. avgust 2017.

13 Novi Magazin, autor: AP, izvor: Beta, 7. novembar 2017.

14 TV N1, Novi dan, 20. avgust 2017.

15 Novi Magazin, autor: AP, izvor: Beta, 7. novembar 2017.

16 <http://www.blic.rs/vesti/politika/rasiriti-unutrasnji-dijalog-o-kosovu/hn3gqw7>, Blic.rs, 1. avgust 2017.

Srbije, jer se radi o pitanju koje je daleko od dnevne politike. Kosovo i Metohija je naše vekovno pitanje i tako ga treba posmatrati“.¹⁷

Potpredsednik Vlade Srbije i predsednik Socijaldemokratske partije Srbije (SDP) Rasim Ljajić je podržao inicijativu izjavom za Tanjug 28. jula 2017. godine. Inicijativu on vidi kao gest dobre volje i pre svega državničkog odnosa prema jednom od najvažnijih političkih pitanja u zemlji, kako bi se na osnovu različitih ideja sačinila državna platforma sa kojom će se ići u pregovore. „Tada ćemo izaći sa našim viđenjem rešenja, da li će se to nekom svideti ili ne, da li će to neko koristiti ili ne, to već nije na nama. Ne pretendujemo da je to nešto idealno, da je to rešenje koje će biti implementirano, ali se nećemo kriti iza parola, floskula i vrlo jasno ćemo reći šta mislimo“, rekao je Ljajić novinarima Tanjuga 1. avgusta 2017. godine. Po njegovom sudu, svaka politička stranka trebalo bi da ima jasan politički stav o ovom važnom državnom pitanju, jer to je „legitimacija svakog od nas... Najlakše je da kažete da nemate stav ni oko tog pitanja, oko evropskih integracija, odnosa sa Rusijom, Zapadom. Znam da to verovatno ne donosi političke poene, ali bi svako od nas kao odgovoran političar morao da jasno iskaže kako vidi rešenje najkompleksnijeg državnog pitanja u ovom trenutku“. U izjavi Tanjugu, 28. jula 2017. godine, Ljajić ističe da optužbe da unutrašnji dijalog o Kosovu predstavlja pokušaj podele ili prebacivanja odgovornosti na nekog drugog smatra „besmislenim“, jer „onaj ko vrši vlast na kraju mora da donese konačnu odluku“.

Srpski pokret obnove (SPO) je, takođe, pružio punu podršku inicijativi jer „to zalaganje predstavlja politiku realnosti... Naša stranka aktivno će učestvovati u ovom dijalogu i ponudiće svoje konkretne predloge da Kosovo više ne bude simbol smrti i poraza, nego simbol borbe za život i pobedu zemaljske, a ne nebeske Srbije“, naveo je predsednik SPO Vuk Drašković.¹⁸

Inicijativu je podržava i Partija ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS) uz ocenu da je zadatak svih, i iz vlasti i iz opozicije, „da međunarodno verifikuju ono što katastar iz 1999. kaže – da je najmanje 58 odsto zemljišta i teritorije Kosova i Metohije u državnom, privatnom, društvenom i crkvenom vlasništvu Republike Srbije“. PUPS ističe da bi se time znatno ojačala naša pregovaračka pozicija kada je reč o statusu i budućnosti Kosova, pozivajući se na izjavu predsednika Srbije Aleksandra Vučića da realistični cilj daljeg dijaloga s Prištinom treba da bude „da izgubimo najmanje što moramo i da sačuvamo najviše što možemo“.¹⁹

1.1.2.2. Reagovanja opozicionih političkih stranaka

Krajem jula i početkom avgusta 2017. godine, najveći broj najuticajnijih opozicionih parlamentarnih, pa i pojedine neparlamentarne stranke i politički pokreti su se izjasnili o inicijativi.

Predsednik Demokratske stranke Dragan Šutanovac u izjavi za Radio televiziju Srbije (RTS) je ocenio da je unutrašnji dijalog „fingiranje javnosti“, kojom neko želi da „opere savest“ zbog ispunjavanja samo onih odredbi Briselskog sporazuma koje su u interesu Albanaca, i dodao: „Mi u ovoj farsu nećemo da učestvujemo, jer kako je to predloženo – da se sve skupi i napravi pita, a onda Vučić (Aleksandar) uzme parče koje mu treba, a da svi ostali snose odgovornost za ono što nije učinjeno.“

Svoje protivljenje inicijativi Šutanovac je obrazložio stavom da bi dijalog o Kosovu trebalo da se vodi u parlamentu, odnosno da predsednik Aleksandar Vučić treba da podnese predlog rešenja o kojem bi se prvo raspravljalo na odboru za Kosovo, a potom i na sednici Skupštine Srbije.

17 <http://www.pravda.rs/2017/08/01/da-li-mu-verujete-evo-sta-je-palma-rekao-o-dijalogu-o-kosmetu/>, Pravda.rs, 1. avgust 2017.

18 Danijela Luković, *KO ĆE SVE NA RAZGOVORE O KOSOVU. Sa Vučićem će se sastati vladike SPC, akademici i deo opozicije*, Blic Online, 25. jul 2017. (<http://www.blic.rs/vesti/politika/ko-ce-sve-na-razgovore-o-kosovu-sa-vucicem-ce-se-sastati-vladike-spc-akademici-i-deo/tfmkpkx>)

19 <http://www.politika.rs/sr/clanak/389005/Politika/Dijalog-o-Kosovu-i-Metohiji-istorijsko-pitanje-o-buducnosti>

„Očekujemo da se otvori parlamentarna debata, a ne fingirani dijalog“, rekao je Šutanovac.²⁰ Uz to, Šutanovac je kazao da je Kosovo najvažnija tema za građane Srbije u ovom trenutku i naglasio da je vladajuća koalicija pokazala nesposobnost zbog neprimenjivanja Briselskog sporazuma.²¹

Nataša Vučković, narodna poslanica Demokratske stranke, u svom autorskom tekstu *Unutrašnji dijalog – da li ga je bilo i da li će ga biti* ostavila je otvorenom mogućnost učešća u unutrašnjem dijalogu, ali pod jasno definisanim uslovima. „Dijalog se onda vodi kao učitiv razgovor ravnopravnih, čiji se patriotizam jednako podrazumeva i poštuje, za stolom koji nema ‘ni čelo, ni začelje’. Ako se postigne razumevanje o tome, onda Vučić treba da iznese svoje viđenje, svoju platformu, a ne da poziva druge da prvo iznesu svoje mišljenje. Jer u ovom slučaju on je stvarno jedini najbolje obavešten.“

Predstavnici političke opozicije, poput Nataše Vučković, poslanice DS-a u Narodnoj skupštini Srbije, povodom inicijative postavljaju nekoliko pitanja: Da li je Vučićev poziv iskren i izrečen sa stvarnom namerom da se otpočne neki politički dijalog u zemlji ili je to marketinški manir?²² Da li Vučić, s obzirom na sliku koju je o sebi stvarao poslednjih godina, uopšte može iskreno da pozove na dijalog i da tu ideju sprovede?²³

Demokratska opozicija ne bi smela da odbija dijalog jer bi to bilo suprotno vrednostima za koje se zalaže i demokratskom karakteru države koji zastupa i propagira.²⁴

„Opoziciji stoji na raspolaganju jedan test za Vučića koji bi pokazao da li ima ikakvu ozbiljnu nameru u pogledu tog ‘unutrašnjeg dijaloga’, a to je da ona pozove Vučića i njegovu partiju na unutrašnji dijalog o medijima i demokratskim institucijama. Jer ako je Kosovo važno državno pitanje, nije li i stanje demokratije u državi ozbiljno državno pitanje? Poziv treba da bude formalan, strukturiran, sa konkretnim predlozima. Od Vučićevog odgovora zavisice budućnost unutrašnjeg dijaloga o Kosovu“, zaključuje Nataša Vučković na kraju svog teksta.²⁵

Do drugačijeg zaključka dolazi politikolog Nikola Mladenović koji takođe iznosi nekoliko relevantnih ideja o suočavanju opozicione javnosti sa inicijativom.²⁶ Po njegovoj oceni, „javnost u

20 31. oktobar 2017, 10:41–11:04, autor teksta: Beta, FoNet.

21 „Sve tačke iz Briselskog sporazuma koje su u interesu kosovskih Albanaca su ispunjene. Ako se u tom sporazumu prvih šest tačaka tiču Zajednice srpskih opština, a nijedna od njih nije ispunjena, čemu onda služi Briselski sporazum“, upitao je lider Demokratske stranke (Novi Magazin, 7. novembar 2017, autor: AP, izvor: Beta).

22 Vučković se čini da Vučić nije iskren (<http://www.ds.org.rs/medija-centar/intervju/20855-natasa-vuckovic-unutrasnji-dijalog-da-li-ga-je-bilo-i-da-li-ce-ga-biti>, Tweet, Beograd, 9. avgust 2017).

23 „U duhu je i psihologiji vladavine Aleksandra Vučića da je on sam na političkom nebu, jedini on radi, samo se on suočava s problemima i on ih sve rešava, svojim predanim radom, hrabrošću i posvećenošću. Takvu sliku on stvara o sebi. Nikog drugog nema u njegovoj okolini, čak ni u SNS-u, o čemu svedoči da SNS ne može da iznedri kandidata ni za jednu funkciju u zemlji pa se za predsednika države kandiduje dosadašnji premijer, nova premijerka je vanstranačka ličnost, a pred nama su beogradski izbori gde, kako izgleda, SNS opet nema vidljivog i prepoznatljivog kandidata“, ocenjuje Vučković (<http://www.ds.org.rs/medija-centar/intervju/20855-natasa-vuckovic-unutrasnji-dijalog-da-li-ga-je-bilo-i-da-li-ce-ga-biti>, Tweet, Beograd, 9. avgust 2017).

24 <http://www.ds.org.rs/medija-centar/intervju/20855-natasa-vuckovic-unutrasnji-dijalog-da-li-ga-je-bilo-i-da-li-ce-ga-biti>, Tweet, Beograd, 9. avgust 2017.

25 <http://www.ds.org.rs/medija-centar/intervju/20855-natasa-vuckovic-unutrasnji-dijalog-da-li-ga-je-bilo-i-da-li-ce-ga-biti>, Tweet, Beograd, 9. avgust 2017.

26 Najpre, kako Vučić nije izneo nikakav konkretan predlog o tome šta bi ovaj dijalog trebalo da znači i tome, kako je objasnio sam Vučić, da on želi da isprovocira opoziciju da se izjasni. „Svaki potez koji bi neki opozicioni kandidat preduzeo bio bi pogrešan. Ako bi prihvatio dijalog tvrdeći da želi razrešenje kosovskog problema, odbio bi od sebe prokosovske birače, a ako bi rekao da je status Kosova rešen Ustavom, odbio bi proevropske birače. Time bi Vučiću dao još jedan argument pred Evropom i svetom o tome kako on jedini može da se nosi sa regionalnim problemima na Zapadnom Balkanu.“

Vučićeva namera je da uvođenjem navodnog unutrašnjeg dijaloga o Kosovu pocepa opoziciju. Na ovaj način bi osujetio šanse za saradnju proevropske i prokosovske opozicije.

„Ova inicijativa zasta dolazi u pravom trenutku za Vučića. Sa zapada se čuju sve glasnije kritike na račun Vučićeve vlasti i, šire, autoritarnih tendencija na Zapadnom Balkanu, koji je evropsko predvorje. One ne dolaze iz diplomatskih krugova, ali su prisutne u respektabilnim medijima i među uticajnim međunarodnim

Srbiji koja mari za stanje demokratije, ne treba da bude zavedena najnovijom inicijativom vlasti. Možda bi ona delovala iskrenije ako bi Vučić objasnio svoje ideje. Ovo bi bilo i normalno očekivanje od nekoga ko pretenduje da vodi državu. Takođe, ako je vlasti stalo do toga da dijalogom dođe do političkih rešenja u Srbiji, onda ne treba da guši dijalog o drugim važnim pitanjima. Ovo bi bio suštinski test Vučićevih namera. Dok ga ne položi, za javnost u Srbiji kojoj je stalo do budućnosti ove zemlje, najbolje bi bilo da ovu igru ne igra.”²⁷

Bivši predsednik Srbije i sadašnji predsednik Socijaldemokratske stranke (SDS) Boris Tadić objašnjava: „Laž je da se zalažem za to da Kosovo dobije stolicu u UN. A istina je da sam na predlog koji je novinarka iznela u svom pitanju, rekao da mi se čini da u okolnostima kada Kosovo klizi prema nezavisnosti, nakon potpisanog Briselskog sporazuma, da bih na Vučićevom mestu razmislio čak i o tome, kao o nekim drugim međurešenjima u svrhu izbegavanja čina formalnog priznanja.” Po Tadiću, inicijativa je „bizaran akt“: „Ne može se pozivati na dijalog o tako važnoj temi kao što su identitet i integritet zemlje a da se ne uspostavi dijalog i o svim drugim temama...” Uz to, Tadić procenjuje da je Vučić „pogrešan čovek da postavi temu Kosova jer nema samokritički odnos prema sebi”. Uz to, stvorena je atmosfera u javnosti koju Tadić ocenjuje kao atmosferu „građanskog rata“, odnosno ponižavanja političkih oponenta, koja nije ambijent za dijalog, ističe Tadić. Iz svega ovoga sledi da se, po Tadiću, ne može razgovarati o Kosovu bez prethodnog dijaloga o toleranciji u društvu, položaju radnika, medijskim i građanskim slobodama, obrazovanju, tehnološkom razvoju i izbornim uslovima.”²⁸

Saša Janković, vođa Pokreta slobodnih građana, ističe sledeće: „Aleksandar Vučić potpuno zatruje neku vodu, u ovom slučaju vodu o dijalogu, i očekuje da drugi uđu i plivaju u njoj.” Inače, Janković tvrdi da zna šta bi radio sa Kosovom kad bi bio na vlasti, on bi „razgovarao o zaštiti ljudskih prava kosovskih Srba i o zaštiti srpskog kulturnog nasleđa, bez potpisivanja nezavisnosti Kosova ali i bez podmetanja nogu”. Uz to, Janković ističe: „Pomoćnih rešenja nema. Dakle, hajde da budućnost opredeli najbolji okvir za život ljudi. U ovom momentu sve drugo je političarenje.”

Predsednik Narodne stranke Vuk Jeremić je izjavio da je priča o unutrašnjem dijalogu „režimska farsa u kojoj ne treba učestvovati”. Jedan od argumenata za ovaj stav je to što, po Jeremiću, „u zemlji vlada atmosfera u kojoj je nemoguće slobodno kritikovati vlast, i voditi normalan društveni dijalog”.²⁹ Osim toga, „ova vlast je praktično sve drugo što je Beograd imao kao adut u procesu pregovora već predala kroz seriju parcijalnih štetnih sporazuma”, rekao je Jeremić, a da se pri tome

posmatračima. Autoritarne tendencije u Srbiji nisu izolovana pojava u bivšoj Istočnoj Evropi i briselski krugovi su veoma zainteresovani za ovu temu.

Vučićev potez treba da ublaži ove kritike. On želi da se dodatno umili zapadu, kako bi ostao „stub stabilnosti“ u regionu. Pomirujući tonovi upućeni Kosovu su muzika za uši zapada, naročito u kontekstu narastajućih prekograničnih tenzija na Zapadnom Balkanu... Zapad će i dalje zazirati od Vučićevog autoritarizma, ali će mu, makar kratkoročno, on biti prihvatljiviji. I deo liberalne javnosti u Srbiji može biti zaveden Vučićevim nagoveštajem promene dosadašnje politike prema Kosovu.

U tom kontekstu, Vučićevi potezi u Srbiji postaju razumljiviji. On nema nameru da suštinski promeni karakter svoje vladavine, već mu se samo veoma isplati da nađe način da se približi zapadu. I on je angažovao „tehnokrate“ u svojim vladama (Udovički, Vujović, Radulović, Krstić, Brnabić). Istu svrhu ima Vučićevo angažovanje u kosovskom dijalogu, igranje po nemačkim notama u tretiranju migranata i deklarativna nastojanja da se stabilizuje region Zapadnog Balkana.“ – Nikola Mladenović, *Zamke dijaloga o Kosovu*, Peščanik.net, 1. avgust 2017, <http://pescanik.net/zamke-dijaloga-o-kosovu/>.

27 Nikola Mladenović, *Zamke dijaloga o Kosovu*, Peščanik.net, 1. avgust 2017, <http://pescanik.net/zamke-dijaloga-o-kosovu/>.

28 *Tadić o kosovskom dijalogu: Vučićev predlog bizaran*, Pravda, 1. avgust 2017, <http://www.pravda.rs/2017/08/01/tadic-o-kosovskom-dijalogu-vucicev-predlog-bizaran>.

29 „Ako imate zatvorene medije i agresivnu demonizaciju svih onih koji se usude da kritikuju vlast, kako onda u takvoj atmosferi možete da imate normalan društveni dijalog po bilo kom važnom pitanju. Ako ne dođe do iznenadne promene u okolnostima, što iskreno sumnjam da može da se dogodi, mislim da nema smisla učestvovati u nečemu što ovoga trenutka ne izgleda nikako drugačije nego kao režimska farsa”, rekao je Jeremić (<http://www.espreso.rs/vesti/politika/191781/jeremic-prica-o-unutrasnjem-dijalogu-farsa-u-kojoj-ne-treba-ucestvovati>).

„svi međunarodni pregovori vode tako da se ništa ne sprovodi dok sve ne bude gotovo, i dodao da se ova vlast opredelila za drugačiji pristup te da je pravila jedan po jedan značajan ustupak prištinskoj strani, ne dobijajući ništa za uzvrat“. „Došli smo sada do toga da je praktično poslednja stvar koja je Prištini neophodna da bi kompletirala svoju takozvanu državnost stolica u UN. Ova celokupna igra se i vodi u pravcu da Beograd i Priština potpišu sporazum o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa od kojih će biti značajan samo jedan paragraf – da Srbija i Kosovo neće jedni druge blokirati u međunarodnim organizacijama. To je još jedina stvar koja je ostala da se preda. Ako dođe do toga, to će otvoriti put za članstvo Kosova u UN i to će biti kraj pregovora“, istakao je Jeremić.³⁰

Lider Levice Srbije i bivši šef tima za pregovore sa Kosovom u vreme vlasti Demokratske stranke Borislav Stefanović na tribini „Kosovski čvor“ predsednikov poziv na unutrašnji dijalog je ocenio kao njegov „monolog“: „Ovaj dijalog je u stvari unutrašnji Vučićev monolog. On priča sa starim Vučićem u sebi i pokušava starog Vučića da ubedi da su došla druga vremena, da ne može više onako da govori. Za taj njegov unutrašnji dijalog su mu potrebne kulise, alibi koji će da pokaže da su evo i drugi tu, da smo pričali i da imamo neki rezultat“, rekao je na Stefanović.³¹

Stav da ne bi trebalo učestvovati dele i opozicione političke stranke, pokreti i udruženja konzervativne i etnonacionalističke opredeljenosti za Kosovo. Za njih Kosovo nije „vruć krompir“ jer smatraju da bi trebalo ignorisati stvarnost i da ne bi trebalo voditi nikakav dijalog. Na pitanja kako u međuvremenu upravljati krizom oko Kosova i kako se pripremiti za neka „druga vremena“, ovi politički akteri imaju različite odgovore.

Na primer, Vojislav Šešelj, predsednik Srpske radikalne stranke i poslanik Narodne skupštine Srbije, traži „prekid dijaloga“ i preti „Lazarevom kletvom“ svima onima koji učestvuju u dijalogu, odnosno koje on smatra „izdajnicima“.

Predsednik Demokratske stranke Srbije (DSS) Miloš Jovanović izjavio je da ta stranka neće učestvovati „u farsu zvanu unutrašnji dijalog o Kosovu“. Jovanović je istakao i „da je DSS zbog važnosti te sudbonosne teme nameravala da učestvuje u dijalogu o Kosovu i podrazumevala je da će se on odvijati u okvirima Ustava Srbije i Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN, kao i da je smatrala da će u njemu učestvovati relevantni faktori poput Srpske pravoslavne crkve i političkih partija, a ne da će poziv biti upućen baš svima“. Međutim, „Aleksandar Vučić od unutrašnjeg dijaloga pravi farsu, osmišljen je tako da ne da nikakav rezultat“. Predsednik Demokratske stranke Srbije Miloš Jovanović izjavio je da ta stranka ne želi da učestvuje u dijalogu, jer je u pitanju „farsa i fingiran razgovor“. „Sve dok smo na evropskom koloseku, unutrašnji dijalog je farsa ne samo po formi, već i po suštini, zato što je Srbija opredeljena za evropski put, a svi znaju da je uslov za naše članstvo da se odrekemo Kosova i Metohije, to znaju svi, znaju i ptice na granama“, kazao je Jovanović.³²

Ovakav koncept je osmišljen da bi se građani pripremili za bolne kompromise ili da bi se njime kupovalo vreme, a koji god da je od ta dva razloga pravi, to nije dobro, ocenio je Jovanović i dodao da „DSS, zbog toga što Srbija ulazi u fazu predaje Kosova, radi na okupljanju suverenističkih snaga koje smatraju da se budućnost neće obezbediti na taj način“.³³

Na istoj platformi je i izjava vođe Državotvornog pokreta, bivšeg potpredsednika DSS-a i bivšeg ministra za Kosovo Slobodana Samardžića: „Ako je Vlada nešto htela da čuje i da napravi neki rezime, imala je vremena. Sada je za to kasno. Mi smo se zato okupili da uradimo sve kako bismo to zaustavili.“³⁴

30 Jeremić: *Priča o unutrašnjem dijalogu farsa u kojoj ne treba učestvovati!*, Espreso.rs, izvor: Beta; <http://www.espreso.rs/vesti/politika/191781/jeremic-prica-o-unutrasnjem-dijalogu-farsa-u-kojoj-ne-treba-ucestvovati>.

31 Dušan Komarčević, *‘Kosovski čvor’: Kako u dijalog kad je rešenje već doneto?*, Radio Slobodna Evropa, 6. novembar 2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-debata-kosovski-cvor/28838709.html>.

32 Novi Magazin, 7. novembar 2017, autor: AP, izvor: Beta.

33 <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/76582-dss-dijalog-o-kosovu-je-farsa-djuric-bi-vise-voleo-da-prica-s-numizmaticarima>

34 TV N1 info.

Lider Dveri Boško Obradović smatra da Vučićev poziv na „unutrašnji dijalog” predstavlja pripremu srpske javnosti za priznanje Kosova i izbacivanje iz ustavne preambule. Otuda, taj pokret ističe da se „ne može voditi dijalog o sopstvenoj državnoj teritoriji. Sve što je imalo da se kaže na tu temu zapisano je u Ustavu. Druga je stvar ako neko želi da menja Ustav i po nagovoru stranih centara moći definitivno predaje Kosovo i Metohiju u ruke Šiptara. Ako je to ideja Aleksandra Vučića, a jeste od trenutka potpisivanja antiustavnih briselskih sporazuma, sada postaje veoma interesantno ko je sve spreman da mu pomogne u ovom naumu njegovih stranih nalogodavaca”. „Što se Dveri tiče, Vučićev dijalog je završen nakon izjave srpskog patrijarha Irineja koji je rekao da se Kosovo i Metohija ne smeju ni predati ni pokloniti, kao i da ono što je silom oteto mora biti vraćeno. Posle ovih patrijarhskih reči, iza koji stoji viševjekovno iskustvo SPC, nema šta da se ni doda ni oduzme. Posle patrijarha se ne govori i smatramo da je ovim Vučićev pokušaj lažnog dijaloga i okončan”, saopštile su Dveri.³⁵

Dveri predlažu poništenje Briselskog sporazuma i vraćanje dijaloga u Ujedinjene nacije, uvereni da konačno rešenje za Kosovo nije na vidiku. Kako kaže Marko Pušica iz Dveri: „Jedino kome žurba ide u interes, jeste da kažemo ilegalnim ogranima u Prištini, NATO-u i zapadnim državama. Mi smatramo da treba usporiti tu priču, ta priča ne sme biti vezana ni za kakve integracije pa čak ni za evrointegracije.”³⁶

Predsednik Zdrave Srbije Milan Stamatović ocenio je da sve nacionalno i državno odgovorne institucije, stranke, pokreti i javne ličnosti ne treba da učestvuju u dijalogu o Kosovu.³⁷

Nedvosmisleni podršku inicijativi i potrebi za dijalogom o Kosovu i sa Kosovom ispoljila je Liberalno demokratska partija (LDP). Član Predsedništva LDP Đorđo Žujović izjavio je da je od prvog dana od osnivanja LDP-a jasno isticao da „Kosovo ne može da bude problem koji će se rešiti na kraju puta”. „Kosovo je uzrok naših problema i zbog toga insistiramo na dijalogu”, kaže Žujović, i dodaje da je Vučić autentični predstavnik one politike koja je godinama osporavala politiku LDP-a o Kosovu, i zaključuje: „Pa sa kim ćemo onda da vodimo dijalog, sem sa onim ko ima suprotne stavove.”³⁸

Lider LDP Čedomir Jovanović ističe da Srbija treba da prestane da blokira Kosovo na putu ka članstvu u svim međunarodnim organizacijama, uključujući i UN. Prema njegovim rečima, pitanje Kosova ide ka nekom rešenju, dobrom ili lošem, ali se kreće ka rešenju. Zato „o najvažnijem pitanju kojim se bavi predsednik Srbije Aleksandar Vučić, o Kosovu i Metohiji, treba i hoćemo da razgovaramo, to je tema o kojoj će se izjašnjavati naša deca, zato je izuzetno važna”, izjavio je Jovanović za TV Pink.³⁹ Istovremeno, Jovanović dovodi u pitanje nameru Aleksandra Vučića da se nađe „trajno rešenje”, ukazujući na to da ovde „nije reč o odluci Srbije da prizna Kosovo”, i da do stava o tome „treba da dođu naša deca na jedan normalan način.”⁴⁰

U slučaju političkih stranaka valja imati u vidu da je inicijativa podstakla i interesno odmeravanje eventualne političke i biračke dobiti odnosno štete, s obzirom na predstojeće izbore (na Kosovu su se odvijali lokalni izbori u koje su se Srpska napredna stranka – SNS i vlasti Srbije neposredno uključile podržavajući Srpsku listu, kao i predstojeći izbori za Beograd i eventualno za Narodnu skupštinu Srbije).

35 <https://globalserbia.com/magazin/srbija/kaze-dijalog-misli-izdaja>.

36 TV N1, Dnevnik N1, 1. avgust 2017.

37 Dejan Spalović, *Dijalog o Kosovu i Metohiji – istorijsko pitanje o budućnosti*, Politika, 17. septembar 2017, <http://www.politika.rs/sr/clanak/389005/Politika/Dijalog-o-Kosovu-i-Metohiji-istorijsko-pitanje-o-buducnosti>

38 TV N1, Novi dan, 4. avgust 2017.

39 TV Pink, 31. oktobar 2017, 10:41–11:04, autor teksta: Beta, FoNet

40 V. Mijatović, *Kosovu stolica svuda osim u UN*, Večernje novosti, 29. jul 2017.

U reagovanju političkih stranaka na inicijativu uočljiva najpre podela na dve grupe. Prvu grupu čine političke stranke iz vladajuće koalicije koje sve podržavaju inicijativu i koje su spremne da izlože svoje stavove. Ovi stavovi su različiti i često suprotstavljeni, o čemu će biti reči u nastavku Prvog izveštaja. Dakle, iako sve članice vladajuće koalicije podržavaju inicijativu, one imaju različite politike. To samo po sebi predstavlja politički rizik za unutrašnji dijalog, a time i rizik za postizanje ključnog cilja inicijative – sveopšteg konsenzusa. Drugu grupu čine opozicione političke stranke, pokreti i udruženja. Ova grupa se deli na one koji u potpunosti odbacuju inicijativu i unutrašnji dijalog (SRS, DSS, Dveri i drugi), i one koji osporavaju inicijativu, ali ipak učestvuju ili bi učestvovali u unutrašnjem dijalogu.

Dva su kriterijuma u osnovi ovog grupisanja. Prvi i najvažniji kriterijum predstavljaju razlike u ideologiji i politikama. Jednu podgrupu čine stranke snažne etnonacionalističke i desničarske orijentacije, a drugu podgrupu čine sledbenici liberalno-demokratske ideologije i politike. Drugi kriterijum je (ne)slaganje oko budućnosti Srbije, odnosno (ne)prihvatanje članstva Srbije u EU, uključujući i odnos prema Rusiji i Zapadu.

Sve ovo ukazuje na to da je pitanje Kosova izuzetno složeno i politički dinamično pitanje, pri čemu sila etnonacionalizma predstavlja motornu snagu većine sadašnjih aktera na političkoj sceni Srbije. To po sebi predstavlja rizik za ostvarivanje rešenja koje bi bilo zasnovano na suočavanju sa realnošću. Takođe, prevladavanje mitološke svesti i zaokupljenosti prošlošću postaje upitni cilj.

1.1.2.3. Reagovanja građanskog društva

Kada je reč o aktivnostima organizacija građanskog društva i javnih ličnosti u ovom periodu, većina je u osnovi pozitivno reagovala na inicijativu, mada su mnogi bili rezervisani pogotovo oko motiva za pokretanje,⁴¹ dok drugi ukazuju na rizike u postojećoj stvarnosti koji mogu da onemoguće unutrašnji dijalog, a time i mirno rešenje pitanja Kosova. Ova grupa zapravo podržava unutrašnji dijalog i nastavak dijaloga oko Kosova (Briselski dijalog), odnosno procesa normalizacije odnosa Srbije i Kosova. Među akterima građanskog društva postoje i mišljenja da sam unutrašnji dijalog predstavlja uvod u ozvaničenje „izdaje“ Kosova.

Stavovi Srpske pravoslavne crkve (SPC) i Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU)

SPC i SANU, dve uticajne organizacije, koje još iz perioda Miloševićeve mobilizacije Srbije oko pitanja Kosova nose žig onih koji su podržali Miloševićevu politiku i sve ono što je iz nje proizašlo, veoma su se oprezno odnosile prema inicijativi. Iskazane su rezerve, ali ipak i spremnost za uključanje u unutrašnji dijalog ako se ispune odgovarajući uslovi. Ispunjenje tih uslova očekuje se od predsednika Srbije.

„Crkva kao najstarija institucija u našoj zemlji bi i te kako trebalo da bude uključena, ali s obzirom na njen zakonski status po kome ne bi smela da se meša u politička rešenja, postavlja se pitanje da li je svrsishodno da SPC sedi za nekim okruglim stolom“, zaključio je Draško Đenović, verski analitičar.⁴² Oko ove, a i povodom drugih dilema oko inicijative, SPC se izjasnila da će „rado pomoći državnom vrhu“.

U SPC ne postoji potpuno jedinstvo o brojnim pitanjima, pa ni kada je reč o pitanju Kosova. Deo crkve predvođen mitropolitom Amfilohijem i umirovljenim episkopom Atanasijem, oštro je protestovao zbog potpisivanja Briselskog sporazuma. Drugi deo crkve okupljen oko patrijarha Irineja je reagovao pomirljivo, insistirajući jedino da se zvanično ne prizna Kosovo kao država. Zapravo, za većinu episkopa crkvene i nacionalne „crvene linije“ su nepriznavanje Kosova kao

41 Milivojević: *Odluka o Kosovu već doneta, sad se traži alibi*; Teodorović: *Vučičevo politikantstvo*; Janjić o pozivu na dijalog: *Loša repriza Miloševića*; Janjić: *Vlast teži dijalogu istomišljenika*.

42 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=08&dd=25&nav_category=640&nav_id=1296944, O2, 25. avgust 2017.

države i nepristajanje na otuđenje crkvene kulturne baštine, što ujedno znači protivljenje ulasku Kosova u UNESCO.⁴³ Međutim, očekivanje episkopa bačkog i portparola SPC Irineja Bulovića je da će stav SPC biti jedinstven i da će podrazumevati da SPC neće biti za dalje ustupke po pitanju Kosova i Metohije, nego za svaki napor da se ono očuva kao deo srpske države i kao srpska teritorija. „Mi smo svesni da neki *modus vivendi* treba izneti. Treba da se ide na kompromis na terenu, ali da on nikada ne podrazumeva našu spremnost na formalno i suštinsko otuđenje. Sa naše strane je već ponuđen kompromis – Briselski sporazum i Zajednica srpskih opština. To je, iako ponižavajući, ipak kakav-takav okvir i ništa drugo do kompromis. Smatram da je maksimum kompromisa sa srpske strane već ponuđen.“ Pored toga, episkop je dodao: „Šta bi bio izlaz? Da se unutar postojećih granica stvori jak mehanizam koji bi obezbedio najširu moguću autonomiju.“⁴⁴

I pored suzdržanosti SPC, zabeležena su sporenja između predstavnika vlasti i Crkve. Naime, patrijarh SPC Irinej je izjavio da veruje „da po pitanju Kosova predsednik Srbije Aleksandar Vučić misli isto kao i srpski narod i Crkva i da se uzda u Rusiju da će pomoći Srbiji da sačuva ono što je uvek bilo srpsko... Neće Gospod dozvoliti da padnu u ruke nekrsta, koji sve čini da ruši i pali i ne zna šta je istorija i duhovno nasleđe. Takvom narodu takva blaga ne mogu biti data na čuvanje“.⁴⁵ Na ovaj stav je reagovala potpredsednica Vlade Srbije i SNS Zorana Mihajlović ocenjujući da patrijarh Irinej, kao i čitava SPC, „vrše pritisak“ na predsednika Srbije pred početak unutrašnjeg dijaloga. Na ovu ocenu je reagovao sam patrijarh sledećom izjavom: „A sluša Vučić nju kao i mene isto... Istina je da mi nikakav pritisak na predsednika Vučića o pitanju Kosova ne vršimo, niti pomišljamo na to. Nisam ga čak dugo ni video. Crkva čeka zvanični poziv na dijalog, čekamo da vidimo šta će oni da kažu, pa ćemo sigurno izneti naš stav o toj temi. Nećemo ćutati, kao što nikada nismo ćutali o Kosovu.“ Reagovanju se priključio i portparol SPC episkop bački Irinej sledećom ocenom: „On (patrijarh) ima pravo i dužnost da dà očinski savet svakom pravoslavnom verniku, pa i Vučiću, koji i ne krije da mu je do tog saveta stalo, te u dijalogu očekuje na prvom mestu odziv i stavove SPC, a potom SANU i svih odgovornih institucija i pojedinaca.“⁴⁶

Predsednik Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) Vladimir Kostić je istakao da se SANU neće izjašnjavati po pitanju unutrašnjeg dijaloga sve dok ne dobije zvaničan poziv za učestvovanje u njemu. Uz to, Kostić je skrenuo pažnju na sledeće: „Ukoliko se moje, ili bilo čije, različito mišljenje bude koristilo za ‘svemirske’ napade po jednostavnom obliku distinkcije – patriote i izdajnici, razgovor nema smisla. Personalno mislim da je on tada i nemoguć. Ako naučimo da slušamo jedni druge, do nekih zaključaka i varijacija možemo da dođemo.“

Akademik Dušan Teodorović, sa svoje strane, poziv na unutrašnji dijalog o Kosovu ocenio je kao „poziv statistima“, pri čemu je SANU i SPC ocenio kao „značajne statiste“, i istakao: „Ne bih voleo da to bude SANU.“⁴⁷ Ipak ova želja akademika se neće ostvariti, jer je spremnost da daju svoje mišljenje iskazao i generalni sekretar SANU Marko Anđelković rekavši sledeće: „Predsednik Republike učinio bi čast SANU ako bi pozvao članove Akademije da iznesu svoje mišljenje o temama važnim za naše društvo, pa tako i o Kosovu.“⁴⁸

43 http://danas.rs/licni_stavovi/licni_stavovi.1148.html?news_id=353717&title=Crkvene+crvene+linije, Danas, 14. avgust 2017.

44 <http://www.blic.rs/vesti/politika/episkop-irinej-maksimum-kompromisa-vec-je-ponuden/f1jk370>, Blic, 15. oktobar 2017, izvor: Tanjug.

45 <http://rs.n1info.com/a318565/Vesti/Vesti/Patrijarh-Irinej-o-Kosovu.html>, N1, 17. septembar 2017, izvor: SRNA.

46 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=09&dd=19&nav_category640&nav_id=1305107, Večernje novosti, 19. septembar 2017, izvor: Tanjug.

47 <http://rs.n1info.com/a331636/Vesti/Vesti/Teodorovic-Jedna-kolona-opozicije-dobija-beogradske-izbore.html>, N1, 30. septembar 2017, izvor: Beta

48 Danijela Luković, *Ko će sve na razgovore o Kosovu: Sa Vučićem će se sastati vladike SPC, akademici i deo opozicije*, Blic Online, 25. jul 2017, (<http://www.blic.rs/vesti/politika/ko-ce-sve-na-razgovore-o-kosovu-sa-vucicem-ce-sastati-vladike-spc-akademici-i-deo-opozicije>).

Reakcije nevladinih organizacija

Nevladine organizacije se nisu značajnije oglašavale sve do septembra 2017. godine. Primetno je da su spremnost za uključivanje u unutrašnji dijalog iskazale pre svega one nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima, zagovaranjem demokratskih vrednosti i evropske integracije. Ogroman broj postojećih nevladinih organizacija nije se izjasnio o inicijativi u periodu kojim se bavi Prvi izveštaj.

Neke od nevladinih organizacija, poput Komiteta pravika za ljudska prava (YUCOM), odnosno njen direktor Milan Antonijević, povodom inicijative je saopštio sledeće: „Naša odluka jeste da se uključimo u sam dijalog. Naravno, preduslov za to je da znate na koji način će on biti organizovan, da imate i vremenske okvire, da imate više detalja o tome u kojim pravcima će se sam dijalog kretati.”⁴⁹ Civilno društvo je spremno na dijalog oko Kosova, a građani sa pravom očekuju pomake koji se tiču ljudskih prava i pravosuđa. Ta pitanja su i inače bila odlučujuća da bi se bavili Briselskim dijalogom, i nema razloga da sada promenimo taj stav”, ocenio je Antonijević.⁵⁰

Pojedine nevladine organizacije su bez ikakvih uslova prihvatile inicijativu: „Nemoguće je doći do održivog i odgovornog rešenja jednog tako značajnog pitanja kao što je Kosovo bez ozbiljnog i teškog dijaloga”, ocenila je Sonja Liht, predsednica Fonda za političku izuzetnost. Ona je uverena da je širok dijalog o budućnosti odnosa Beograda i Prištine potreban jednako kao i dijalog o svim drugim važnim pitanjima. „Oni koji unapred odbacuju dijalog o Kosovu, bez obzira od koga potiče inicijativa, u suštini dižu ruke od demokratskih procedura... i od odgovornosti“, zaključila je Liht.⁵¹ Činjenica da je odgovornost predstavnika vlasti nesporno najveća ništa u tome ne menja. „Oni su izabrani da u naše ime donose vrlo teške odluke, a ovo može da bude jedna vrlo teška odluka“, poručuje Liht.⁵²

Predstavnici/ce Inicijative mladih za ljudska prava 16. oktobra 2017. godine, promovišući svoj projekat „Vodič za unutrašnji dijalog“, takođe su se izjasnili o dijalogu. „Ono zbog čega mi smatramo da mora postojati unutrašnji dijalog jeste da to priznanje (nije jasno da li se misli na „priznanje realnosti“ ili „priznanje nezavisnosti Kosova od strane Srbije“ – napomena stručnog tima) mora biti rezultat javnog interesa da je saradnja i pomirenje između dva društva moguća. To je ono što Srbija mora sama sa sobom da uradi, a onda će i te stvari koje se danas čine teškim biti mnogo lakše i činiće se razumnijim velikom delu društva“, rekao je autor „Vodiča“. Tom prilikom su navedena i načela i teme za koje Inicijativa mladih smatra da bi trebalo da budu uvažavane i raspravljane u unutrašnjem dijalogu, a to su: *priznanje odgovornosti države Srbije za ratne zločine počinjene na Kosovu; priznanje svih dosadašnjih pregovora i drugih preuzetih međunarodnih obaveza Srbije o Kosovu; dijalog u institucijama umesto preko medija; uvažavanje doprinosa civilnog društva; odnos prema žrtvama rata; pristupanje Srbije EU; transparentnost dijaloga; odgovornost za učešće u dijalogu; odricanje od podele i razmene teritorija sa Kosovom, kao i zagovaranja politika zasnovanih na etničkom principu, i procesuiranje ratnih zločina.*⁵³

Forum za civilne mirovne službe (ZDF) je organizovao u Centru za kulturnu dekontaminaciju, u Beogradu, javnu tribinu na temu „Kosovski čvor“. Učesnici ove debate su se složili da unutrašnjeg

49 TV N1, Dnevnik N1, 7. avgust 2017.

50 Danijela Luković, *Ko će sve na razgovore o Kosovu: Sa Vučićem će se sastati vladike SPC*, akademici i deo opozicije, Blic Online, 25. jul 2017, (<http://www.blic.rs/vesti/politika/ko-ce-sve-na-razgovore-o-kosovu-sa-vucicem-ce-se-sastati-vladike-spc-akademici-i-deo/>tfmkpkx).

51 Isto.

52 <http://www.nspm.rs/hronika/sonja-liht-vucic-je-izabran-da-u-nase-ime-donose-vrlo-teske-odluke-pitanje-kosova-moze-da-bude-jedna-vrlo-teska-odluka.html?alphabet=l>, Nova srpska politička misao, 1. avgust 2017.

53 <https://www.slobodnaevropa.org/a/inicijativa-mladih-dijalog-kosovo/28797463.htm>.

dijaloga nema⁵⁴ jer vlast u Srbiji već ima zacrtano rešenje o ovom pitanju. Međutim, to nije sprečilo učesnike tribine da se ipak uključe u raspravu o inicijativi. Pri tome su izneti različiti stavovi o tome na koji način i kojim tempom treba pristupiti ovom problemu: dok jedni smatraju da sa kosovskim mitom treba raskrstiti i priznati nezavisnost Kosova, drugi zastupaju stanovište da je trenutno nemoguće postići bilo kakav kompromis za obe strane i da je *status quo* za sada najbolje rešenje.

Stavovi stručnjaka i stvaralaca javnog mnjenja

Kod ove grupe javnu podršku dobila je ideja miroljubivog rešavanja pitanja Kosova. Pisac Dušan Kovačević je iskazao podršku inicijativi upravo zbog te ideje: „Ovo danas što se događa jedan je od poslednjih trenutaka da se spor između srpskog i albanskog naroda rešava mirnim putem.“ Kovačevićev stav je da Srbija više nikada ne sme ratovati: „Valjalo bi da učinimo sve da nas neko ne isprovocira da uđemo u novi rat i da to bude naša crvena linija u dijalogu o Kosovu unutar našeg društva.“⁵⁵ U osnovi isti stav zastupa i Jovan Komšić, sociolog politike i profesor Ekonomskog fakulteta Novosadskog univerziteta, koji ističe da je inicijativa „značajna jer je decidirano protiv militarističkog rešavanja problema Kosova, ne samo u današnjem momentu već i u istorijskoj bližoj ili daljoj perspektivi“.⁵⁶

Ukazujući na mogući interes Aleksandra Vučića i SNS da podele odgovornost sa *drugim*, posebno ukoliko bi taj *drugi* bio označen kao „drugi Vuk Branković“, Aleksandar Popov iz Evropskog centra za regionalizam procenjuje da može da se „očekuje podrška onih delova društva koji su se ranije zalagali za rešenje tog pitanja i priključenje EU“.⁵⁷ Dosadašnji tok unutrašnjeg dijaloga je potvrdio očekivanje da će osnovni otpori inicijativi biti po liniji (ne)prihvatanja „evropske budućnosti“, odnosno članstva Srbije u EU, i da ove vrste otpora ima u svim slojevima društva.

Neprihvatanje inicijative ovaj segment građanskog društva i javnosti najčešće obrazlaže time što je, po njihovom uverenju, uslov za članstvo u EU odricanje od Kosova. U suštini to je samo jedan od argumenata protiv priključivanja Srbije EU. Ovakav stav zastupa analitičar Cvjetin Milivojević, koji tvrdi da inicijativa predsednika Srbije zapravo predstavlja poziv na dijalog o odricanju od Kosova i da SNS „traži alibi, ovo je pokušaj za nešto što sledi i za šta je predsednik već doneo odluku - a to je da je prioritet EU, što u prevodu znači pravno obavezujući sporazum sa Kosovom“.⁵⁸

Prof. dr Kosta Čavoški, jedan od najboljih poznavalaca teorije države i prava u Srbiji, u izjavi za *Global Serbia* decidno odbija da učestvuje u tzv. unutrašnjem dijalogu na koji je pozvao predsednik države. „Kako je Aleksandar Vučić već odlučio da Kosovo i Metohiju preda kosmetskim Albancima, pa sada hoće da tzv. unutrašnjim dijalogom podeli odgovornost sa svima drugima, ja u toj državnoj i nacionalnoj izdaji neću da učestvujem“, jedino je što je Čavoški imao da kaže.⁵⁹

Analitičar Nikola Tanasić u komentaru navodi da je Vučićevo pozivanje na „unutrašnji dijalog“ mnogima „zazvučalo zabrinjavajuće“, i dodaje: „I to ne samo zato što su posledice ovog ‘vanjskog’, Briselskog dijaloga do sada bila katastrofalne po srpsku državu i srpski narod na Kosmetu, dok su ih srpske vlasti listom proglašavale za ‘velike pobeđe’ i ‘povratak Srbije na Kosovo.’“ Tanasić posebno naglašava da predsednik nije istupio ni sa kakvim konkretnim stavom o Kosmetu, „osim agresivne odbrane svojih sopstvenih protivustavnih poteza tokom Briselskog dijaloga“, te tvrdi

54 „Mislim da će se ideja o dijalogu raspasti i da neće dovesti ni do kakvog zaključka“, stav je Olivera Ivanovića, lidera Građanske inicijative, Sloboda Demokratija Pravda (SDP) (Dušan Komarčević, *Kosovski čvor: Kako u dijalog kad je rešenje već doneto?*, 6. novembar 2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-debata-kosovski-cvor/28838709.html>).

55 <http://www.blic.rs/vesti/politika/dusan-kovacevic-srbija-nema-dece-za-novi-rat/4jzvl9k>; izvor: Tanjug, 27. jul 2017.

56 www.slobodnaevropa.org/a/vucic-dijalog-o-kosovu/28635638.html, Radio Slobodna Evropa, 24. jul 2017.

57 http://dan.rs/politika.56.html?news_id=358108&title=Popov%3a+Isti%c4%8de+vreme+le%c5%beernosti, Danas, 1. oktobar 2017.

58 <http://rs.n1info.com/a286570/Vesti/Vesti/Cvjetin-Milivojevic-o-unutrasnjem-dijalogu.html>, N1, 27. jul 2017.

59 <https://globalsebia.com/magazin/srbija/kaze-dijalog-misli-izdaja/>, Global Serbia, 24. septembar 2017.

da ovo još uvek nije trenutak da se povede ozbiljna rasprava o rešavanju kosmetskog pitanja. Na kraju, on „unapred upozorava predsednika da se nacionalni interesi u usta ne uzimaju olako, već da se za njihovu izdaju – krivično odgovara”. Prema viđenju Nikole Tanasića, problem je što se o sadržaju, pravcu i ciljevima ovog dijaloga predsednik po pravilu izjašnjava neodređeno, lapidarno i dvosmisleno, ali ne propuštajući da u javnost plasira uobičajene zapadnjačke floskule o Kosovu – pozive da se „okanemo mitova”, „promenimo mentalitet”, „suočimo sa stvarnošću”, „okrenemo od prošlosti” i „pripremimo za bolna rešenja”.⁶⁰

Za sada, jedan od u javnosti najuticajnijih zagovornika ovakvog stanovišta je Slobodan Antičić, koji piše: „Od početka su mnogi slutili, a ... to smo odavno shvatili, mnogo pre poziva na ‘unutrašnji dijalog’, mnogo pre Briselskog sporazuma, čak i pre nego što su ‘izdajničke žute’ na vlasti zamenile ‘napredne patriote’ – doći će i taj trenutak. Doći će dan kada će samozvani ‘srpski De Gol’ objaviti da ‘Alžir nije Francuska’ i da ‘Srbija treba da prihvati realnost’...”

Antičić smatra da „ako je Ustav 2006, s preambulom o Kosovu, usvojen konsenzusom političkih snaga (‘da je Pokrajina Kosovo i Metohija sastavni deo teritorije Srbije, da ima položaj suštinske autonomije u okviru suverene države Srbije i da iz takvog položaja Pokrajine Kosovo i Metohija slede ustavne obaveze svih državnih organa da zastupaju i štite državne interese Srbije na Kosovu i Metohiji u svim unutrašnjim i spoljnim političkim odnosima’), onda je tim jasniji revizionistički značaj ovog inauguracionog poziva na dijalog novog predsednika i najmoćnije političke ličnosti u današnjoj Srbiji”.

„Vučić ima svoj plan, ali neće da ga iznosi, već hoće da čuje i druga mišljenja”, protumačio je nameru svog šefa jedan od naprednjaka zaduženih za Kosmet, podseća Antičić – i pita: Da li će Vučić odustati od svog plana ako čuje gromoglasno ne? „Iako Srbi za to još nisu spremni, neću popustiti – želim da krenem novim putem u vezi Kosova”, objasnio je Vučić u intervjuu švajcarskom dnevniku *Blik*, podseća Antičić – i pita: Čemu onda „dijalog”?

„Vučić će po svemu sudeći potpisati sa Tačijem dvostrani ugovor, ovaj put bez EU”, još pre objave „crvene linije patriotizma”, procenjuje Antičić u svom autorskom tekstu na portalu Fonda strateške kulture. „Ugovor neće značiti *de iure* priznanje, ali će biti na višem pravnom nivou od Briselskog. Njime bi se Srbija obavezala da neće više predstavljati tzv. Kosovo u međunarodnim organizacijama. Tako bi Prištini bio otvoren put ka UN. Beograd i Priština će razmeniti diplomatske misije nižeg ranga od ambadorskih”, smatra Antičić. Sve to će, naravno, biti praćeno patetičnim zaklinjanjem pred domaćom javnošću da „Kosovo ostaje u našim srcima” i da „Srbija neće nikada, ali ama baš nikada, napustiti Srbe sa Kosova – proklet bio svako ko tako nešto i pomisli”, piše Antičić.⁶¹

Iz prethodnih stavova Antičić zaključuje: „Otuda, ‘crvena linija’ naprednjačkog patriotizma spram ‘Kosova’ jeste da ‘Srbija ne sme da podrži članstvo Kosova u UN, ali nema potrebe da pravi problem oko prijema u ostale međunarodne organizacije’. Dakle, Srbija samo ne sme ‘da podrži’ članstvo ‘Kosova’ u UN – može da ćuti kada na dnevni red dođe aplikacija te monstrum-države, može da okrene glavu, može da fingira otpor, ali ‘ne sme da podrži članstvo Kosova u UN’ – i patriotska ‘crvena linija’ nije pređena.”⁶²

„Kad ‘konačno’ predamo Severnu Mitrovicu velikoalbanskim nacistima i njihovim atlantističkim patronima, koliko će onda biti potrebno da oni stignu u Niš? Koliko će biti potrebno da hrvatski nacisti, sa istim tim patronom, stignu u Sremsku Mitrovicu...” Antičić ocenjuje da se „realnost” naprednjačke patriotske politike sastoji ne samo u sistematskom slušivanju naroda i bezobraznom kuvanju žabe – njoj su oči već odavno pobebele i iskočile koliko je kuvana. „To je izdaja pod velom patriotizma. A izdaja je zločin koji ne zastareva”, tvrdi on.

60 <https://globalsebia.com/magazin/srbija/kaze-dijalog-misli-izdaja/>

61 <https://globalsebia.com/magazin/srbija/kaze-dijalog-misli-izdaja/>

62 Slobodan Antičić, *ANTONIĆ: Vučiću, izdaja je zločin koji ne zastareva*, 1. avgust 2017, <http://srbin.info/2017/08/01/antonic-vucicu-izdaja-je-zlocin-koji-ne-zastareva/>.

„Sve je, dakle, jasno. Naprednjaci se spremaju da nas liše ‘tereta’ zvanog Kosovo, i sad ćemo samo morati da se, iz njihovih usta, naslušamo već poznatih mantri drugosrbijanskog arsenala: ‘budimo realni, Srbija ne vlada Kosovom još od 1999’, ‘ne možemo reći da je naše ono što nemamo’, ‘jedina alternativa je rat’, ‘kad si bio u Prizrenu ili u Peći?’, ‘da mi lepo pustimo mitove i da gledamo od čega živimo’ itd.“, piše Antić.

„Sto puta je već odgovarano na ove koještarije, i to će se u naprednjačkoj kampanji izdaje – koju oni zovu unutrašnjim dijalogom – morati uraditi još stotinu puta. No, ovom prilikom podsetiću tek na činjenicu da se izdajničko prihvatanje realnosti na delu teritorije uvek završava izdajom cele zemlje”, kategoričan je Antić.⁶³

Ovoj grupi, u osnovi, pripada i stav Dušana Prorokovića iz Centra za strateške alternative po kome funkcija unutrašnjeg dijaloga može biti ubrzanje rešavanja kosovskog problema: „Mi ćemo voditi neki dijalog, koji će na kraju rezultirati zaključkom da moramo da prihvatimo realnost, a to je da Kosovo postane članica UN bez formalnog priznavanja Kosova. To je ono što se priča od 2008. godine – model dve Nemačke – i ugovor između Beograda i Prištine koji bi podsećao na odnose Istočnog Berlina i Bona.“ To bi javnosti bilo predstavljeno kao srednje rešenje: „Mi nismo priznali Prištinu, ne uspostavljamo diplomatske odnose, ali će Kosovo legalizovati svoj status u UN, jer je to realnost.“ „Mislim da sve ide u tom pravcu“, kaže Prokopović, „međutim, to neće rešiti problem Kosova, i Srbija će se tek tada suočiti sa ozbiljnim problemima“, kao što su Kosovo u NATO, tužbe za genocid, problemi oko razgraničenja.⁶⁴

Iz ove grupe stavova pojedinaca valja zabeležiti i u osnovi kritički stav prema inicijativi koji su izneli ruski analitičari.

Nikita Bondarjev, docent na Ruskom državnom humanističkom univerzitetu, ističe: „Celi Vučićev tekst samo parafrazira takozvanih ‘Sedam tačaka Bundestaga’ – sedam uslova koje Srbija treba da ispuni da bi je primili u EU. Taj dokument je objavljen još 2012. godine, i pomalo je zaboravljen posle potpisivanja Briselskih sporazuma 2013. i 2015. godine.“⁶⁵ Bondarjev navodi da nije tajna da je cilj svih političkih manevara Aleksandra Vučića – ulazak Srbije u EU. „Jedino je pitanje šta je on sve spreman da učini da taj cilj ostvari. Kako stvari stoje – izgleda da je spreman praktično na sve, uključujući tu i osudu dedova i pradedova savremenih Srba, koji su svoju krv proivali za Kosovo.“⁶⁶

„Vučić želi da bude realan, kako on kaže“, kaže profesorka Jelena Guskova, „ali to vrlo liči na pripremu javnosti za priznanje Kosova i izbacivanje Kosova i Metohije iz ustavne preambule, prebacivanje istorijske odgovornosti za predaju Kosova na javnost Srbije, društvene i političke organizacije i stranke.“ Dalje ističe Guskova: „Prešli ste crvenu liniju, sada se traži rešenje kada je sve rešeno. Postavljena je granica, potpisani su dokumenti, nema više srpske vlasti na Kosovu i Metohiji.“ Zbog toga Guskova smatra da je za srpske interese korisnije zamrzavanje srpsko-albanskog konflikta i ne veruje da u najavljenom „dijalogu neke političke stranke mogu doći do konsenzusa“, jer je to „sada nemoguće“.

Između ekstrema bezuslovnog prihvatanja ili odbijanja inicijative, nalaze se brojne poruke koje, u osnovi, podržavaju potrebu za dijalogom ali istovremeno ukazuju na moguće rizike koje bi trebalo umanjiti ili ukloniti kako bi se obezbedio uspešni unutrašnji dijalog.

Na primer, Mićunović ističe da iako je konsenzus malo verovatan, unutrašnji dijalog je veoma važan, pre svega da bi se javnost upoznala sa činjenicama.⁶⁷ „Kada sprovedete anketu sa pitanjem šta uraditi sa Kosovom, 80 odsto ispitanika odgovara da ga ne treba nipošto dati. Kad postavite pitanje *da li mislite da će Kosovo opstati u Srbiji*, 80 odsto odgovara: mislim da je to izgubljeno. Dakle, iako misle

63 <https://globalserbia.com/magazin/srbija/kaze-dijalog-misli-izdaja/>.

64 <http://www.dw.com/sr/odlu%C4%8Dujem-sam-a-odgovornost-delimo/a-39821704>, Deutsche Welle, 25. jul 2017.

65 <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/vucic-priprema-teren-za-konacno-resenje-kosova-u-skladu-sa-planom-od-sedam-tacaka-nemackog-bundestaga-iz-2012.html>, 13. avgust 2017.

66 <https://globalserbia.com/magazin/srbija/kaze-dijalog-misli-izdaja/>

67 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2821689/varadi-teritorijalna-i-personalna-autonomija-zasrbe-na-kim.html>, izvor: Tanjug, 30. jul 2017.

da smo na Kosovu izgubili svaki suverenitet, ipak to ne treba da prihvatimo. I sada... niko neće da stavi svoj potpis na konačni sporazum. A taj potpis ne znači ništa, možda čak i nije drugo nego razmena ambasadora. Međutim, mi i dalje ignoriramo realnost, pa smo stvorili i takvo javno mnjenje. I zbog toga vlast sada želi da podeli odgovornost, pa kaže: možemo imati i hoćemo vlast u svim ostalim stvarima, ali u ovoj stvari bolje da podelimo odgovornost“, kaže Mićunović.⁶⁸

Sumnja u uspeh unutrašnjeg dijaloga dolazi iz nepoverenja u nosioca inicijative, ukazuje akademik Dušan Teodorović. „Vučić mora prvo da se izvini građanima Srbije za sve što je radio u prošlosti. Zatim... Pa što ne i da istupi pred građane i kaže šta misli... ‘Ja ovo mislim, ovo je moj plan za rešavanje pitanja Kosova.’ ... To je politikantska igra. Ako hoćete da budete lider, morate da izađete pred ljude i kažete prvi svoj plan“, kaže Teodorović. Osim toga, on je istakao i da se javnosti servira lažna premisa da ko nije za unutrašnji dijalog, taj je za ratno rešenje, što nije tačno. „Ja nisam za dijalog, ali sam sam za mirno rešenje“, dodao je Teodorović.

Rasplamsavanje etnonacionalističke mobilizacije, koju sa sobom može da donese pokretanje rasprave o Kosovu, važnom identitetskom i emocionalno-političkom pitanju, a koje je ionako pojačano usled nedostatka obaveštenosti javnosti, snažne političko-propagandne aktivnosti stranaka, posebno SNS, SPS i etnonacionalističkih stranaka opozicije, predstavlja rizik koji bi mogao da onemogući unutrašnji dijalog i da stvori još širi prostor za propagandno-marketinšku manipulaciju. To pak može da dovede do snažnih ekstremističkih reakcija i slabljenja uticaja institucija i javnosti, upozorava Dušan Janjić.⁶⁹

Po oceni novinara Dragana Janjića, u okolnostima u kojima nema jasne odluke u kome pravcu će ići Srbija, inicijativa je izraz nastojanja vlasti da napravi „neku vrstu miksa“, odnosno da nametne rešenje koje ona smatra ispravnim i da istovremeno u javnoj raspravi, odnosno u unutrašnjem dijalogu, ne bude ozbiljnijih osporavanja. „Pošto tako nešto nije moguće u stvarnosti, vodi se oštra kampanja protiv praktično svih potencijalnih partnera u ‘unutrašnjem dijalogu’ koji izlaze sa nekim svojim stavovima, čime se zapravo pokušava njihova eliminacija iz celog procesa. U ovakvom modelu na kraju ostaju samo pojedinci i grupe koji ‘ne talasaju’, pa se dijalog svodi na razgovor istomišljenika“, zaključuje Janjić.⁷⁰

* * *

U opredeljivanju aktera građanskog društva uočljive su značajne razlike po pitanju inicijative, kao i po pitanju unutrašnjeg dijaloga. Te razlike ukazuju na segmentiranost i fragmentizaciju građanskog društva. Takođe, kod mnogih aktera građanskog društva prevladavaju politička i vrednosna opredeljenja nad spoznajom o svojoj složenosti pitanja Kosova. To samo po sebi potvrđuje da je unutrašnji dijalog već do sada bio od koristi, jer je omogućio suočavanje sa značajnim stepenom neobaveštenosti javnosti o dosadašnjem toku dijaloga, kao i o realnim okolnostima u koji bi trebalo nastaviti dijalog. To se ispoljilo posebno po pitanjima stanja i budućnosti odnosa Srbije i Kosova, dosadašnjih dometa procesa normalizacije, kao i po pitanju statusa, o čemu će više biti reči u nastavku Prvog izveštaja.

Istovremeno, to je i pokazatelj visokog rizika od nemogućnosti ostvarivanja konsenzusa i određivanja interesa koje bi trebalo zagovarati. Na osnovu praćenja stavova predstavnika vlasti, opozicije i građanskog društva, u dosadašnjem toku unutrašnjeg dijaloga uočljiva je značajna razlika između stavova koji su izneti u javnim nastupima i stavovima ispitanika. Naime, na osnovu rezultata istraživanja Agencije „Faktor plus“, 69% građana podržava inicijativu, a 70% ispitanih smatra da je dijalog neophodan.⁷¹

68 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1520088>, Vreme, 3. avgust 2017.

69 <http://rs.n1info.com/a288286/Vesti/Vesti/Dusan-Janjic-o-unutrasnjem-dijalogu.html>, N1, 3. avgust 2017.

70 http://danas.rs/politika.56.html?news_id=354367&title=Dijalog+na+neutralnom+terenu, Danas, 21. avgust 2017.

71 Anketa je rađena od 30. juna do 6. jula 2017. godine na uzorku od 1.200 ispitanika (https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=08&dd=10&nav_category=640&nav_id=1291847, Tanjug, 10. avgust 2017).

1.1.3. Reakcija Srba sa Kosova i javnosti Kosova

Posle sedam dana od pokretanja inicijative, tema unutrašnjeg dijaloga je potisnuta iz javnosti Kosova, što je trajalo sve do kraja oktobra 2017. godine, jer su lokalni izbori postali najvažnija, čak i jedina tema u političkom životu srpske zajednice na Kosovu. Stoga je tokom ovog izveštajnog perioda bilo samo nekoliko inicijativa da se razgovara o unutrašnjem dijalogu.

U većini komentara (32) koje je portal Kosovo Sever (KoSSev) iz Kosovske Mitrovice preneo 24. jula 2017. godine,⁷² prisutno je negativno opredeljenje srpskih građana sa Kosova prema inicijativi. Komentari su i na drugim (pojednim) lokalnim medijima na srpskom jeziku na Kosovu, kao i na društvenim mrežama, bili negativno orijentisani u odnosu na najavu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, odnosno inkluzivnog dijaloga.⁷³ Većina kosovskih Srba je najavu unutrašnjeg dijaloga protumačila kao „konačnu predaju Kosova i Metohije u ruke Prištini“, „završnu fazu povlačenja srpske države sa KiM, odnosno pune integracije u kosovski sistem“,⁷⁴ „neiskrenom inicijativom“, umesto kao iskazivanje volje za sveobuhvatnim otvorenim dijalogom o pitanju Kosova i postizanjem konsenzusa na širem nacionalnom i sveukupnom državom nivou oko ovog vitalnog pitanja za Srbiju, a naročito za srpske građane na Kosovu.

Iako broj komentara⁷⁵ srpskih čitalaca sa Kosova ne ukazuje na stvarnu pažnju koju je izazvala inicijativa u ovom delu srpske javnosti,⁷⁶ on može da ukaže na intenzitet reakcije i na raspolućenost između srpske javnosti na Kosovu – dok jedan deo ne veruje u inicijativu, drugi deo, predvođen Srpskom listom, bezrezervno podržava inicijativu.

1.1.3.1. Reakcija političkih stranaka na inicijativu

Srpska lista, stranka u vlasti Kosova, neposredno povezana sa SNS-om i vlastima u Beogradu, ima najveći uticaj među Srbima na Kosovu. Međutim, njeni političari se zadovoljavaju time da iskazuju podršku inicijativi, Vučiću i SNS-u.⁷⁷ Ovakav zaključak potvrđuje i saopštenje Srpske liste u kome se kaže: „Pitanje Kosova i Metohije je državno i nacionalno pitanje i potez koji je predsednik Vučić povukao predstavlja hrabar i državnički potez, potez kakav nismo imali od 1999. godine, odnosno kada

72 <https://www.facebook.com/kossevportal/>.

73 Termin „inkluzivan dijalog“ Vučić je prvi put predstavio na konferenciji za medije 12. septembra, više puta koristeći tu reč. Taj dijalog bi trebalo da bude na više nivoa, kroz koncentrične krugove, ozbiljan, odgovoran, da imam jasne ciljeve, inkluzivan i tolerantan – suština je njegove poruke o dijalogu (http://kossev.info/strana/arhiva/vucic_od_oktobra_institucionalni_dijalog_podrzavam_ulazak_srpske_u_haradinajevu_vladu/12988).

74 Interesantno je da se tokom tzv. postbriselkog perioda, odnosno procesa Briselskog dijaloga, reč „izdaja“ među kosovskim Srbima ređe koristi u odnosu na raniji period i u vidljivo manjoj meri nego u samoj Srbiji, a naročito u onom delu srpskog društva bliskom desničarkim grupama, kada se opisuju postupci srpskih političara i uopšteno pojedinaca, grupa i organizacija u Srbiji prema kosovskom pitanju. Reč „izdaja“ među srpskim komentatorima na Kosovu zamenjena je svojevrsnim terminološkim eufemizmima kao što su „predaja“ i „povlačenje“, kao i „integracija“.

75 Mediji na srpskom jeziku na Kosovu su u znatnoj meri pod kontrolom Srpske liste i Kancelarije za Kosovo i Metohiju, bilo pod *de facto* neposrednom ili „mekšom“; autocenzura u redakcijama prisutna je u visokoj meri; medijski kapaciteti su generalno zastareli, nerazvijeni, novinari i redakcije su nemotivisani i zastrašeni. Retki su slobodni mediji, izolovani kao pusta ostrva i rade projektno, te kao takvi funkcionišu pod neprestanim pritiskom i nedovoljno razvijenim kapacitetima. Jedino na njima postoji slobodan prostor za građanske komentare. Nad značajnim delom onih srpskih građana koji su na platnom spisku Beograda, primenjuje se snažna institucionalna kontrola da budu *poslušni* i *podobni*. Uz tradicionalno nerazvijenu svest slobode govora i odgovornog građanskog aktivizma, odnosno prisutnu kulturu skrivanja privatnog stava, razumljivo je što mali broj građana na Kosovu komentariše odluke Beograda. Izuzetak su unekoliko društvene mreže, pre svega Fejsbuk.

76 O interesovanju može da posvedoči i 1.000 deljenja koliko je imao Vučićev tekst, a koji je preneo Kosovo Sever portal, u sred letnje sezone odmora, kao i više desetina hiljada čitalačkih pregleda teksta na ovom portalu.

77 <http://rs.n1info.com/a335507/Vesti/Vesti/Djuric-Srpska-lista-nije-stranacki-vec-drzavni-projekat.html>, N1, 17. oktobar 2017.

su svi probleme KiM stavljali po strani i probleme gurali pod tepih... Prvi put imamo državnika koji želi da reši problem, da ga ne ostavi generacijama koje dolaze... Mi apsolutno verujemo predsedniku Vučiću i Vladi Srbije da će se boriti za ostvarivanje ciljeva koji će omogućiti dostojanstven život Srbima na prostoru KiM, a nama političkim predstavnicima Srba na KiM i Srbima ostaje da se hrabro borimo za očuvanje srpstva, za očuvanje Srbije na prostoru KiM.”⁷⁸

Među političarima i strankama Srba na Kosovu koje su u opoziciji, postoje dva različita odgovora: prvi pozdravlja dijalog i traži da bude deo njega, i drugi koji odbacuje sve što dolazi od Aleksandra Vučića, pa i inicijativu za unutrašnji dijalog. O tome svedoči skup u organizaciji Srpskog nacionalnog foruma, održan 19. septembra 2017. godine u Gračanici, koji je okupio predstavnike više stranaka i nevladinih organizacija koje ne saraduju sa Srpskom listom. Sa skupa je poručeno da su spremni da se sastanu sa predstavnicima Vlade Srbije ili sa predsednikom Vučićem i „da mu iznesu predloge”, mada se ovi predlozi rukovode jasnim stavom da „Srbija ne sme da prizna Kosovo i da se potpuno povuče sa Kosova”. Istovremeno, poručeno je da Srbi ne bi trebalo u unutrašnji dijalog da idu „u više kolona”, kao i da predstavnici Srba „ne smeju da budu ‘nametnuti’ od strane Srpske liste, a da bi među njima trebalo da se nađu i predstavnici SPC sa Kosova i intelektualci. Iz ovakvog stava uočava se nepoverenje u iskrenost političkih motiva nosioca inicijative.

Drugi stav, takozvana tvrda struja koju predstavlja Marko Jakšić, nekadašnji najuticajniji vođa Srba sa severa Kosova, član pregovaračkog tima Srbije u periodu 2006–2008. godina, iskazan je u otvorenom pismu koje Jakšić uputio Aleksandru Vučiću.⁷⁹ Jakšić piše: „U vazduhu se oseća da je Vaša želja da se ratosiljate južne srpske pokrajine jer, zaboga, kako Vi kažete, nećete taj problem da ostavljate svojoj deci... Priče o unutar srpskom dijalogu su samo prazne floskule, jer Vi u tom nečasnom poslu tražite saučesnike da u izdaji ne biste bili sami. Uostalom, Vi ste pregovorima sa Prištinom pristupili na neozbiljan način. Bez koncepcije, strategije, plana...” „Izgleda da je došlo vreme da zvanični Beograd uzvрати podršku zapadnim mentorima dobijenu u poslednjih pet godina tako što će Srbija odustati od Kosmeta. Posle usvojenog Briselskog sporazuma, kao strateškog dokumenta kojim je Kosmet otkinut od Srbije, i postizborne koalicije sa Ramušem Haradinajem u parlamentu samoproklamovane države, sledi završni politički udarac i prevara, kojom bi se zauvek odrekli ovog, po mnogo čemu, posebnog dela srpske teritorije”, istakao je Marko Jakšić.⁸⁰ „Pozivate se na realnost koja danas vlada na Kosovu i Metohiji, zaboravljajući pritom činjenicu kako se došlo do te realnosti. Do te surove realnosti se došlo ubijanjem, paljenjem kuća i svetinja, etničkim čišćenjem, zločinima najgore vrste”, naveo je u svom otvorenom pismu predsedniku Srbije Marko Jakšić, član Predsedništva Narodnog pokreta Srba sa Kosova i Metohije „Otadžbina”.⁸¹ Umesto poziva na unutrašnji dijalog, Jakšić predlaže referendum da se „građani Srbije izjasne da li su spremni da uđu u EU po cenu gubljenja Kosova i Metohije”.

1.1.3.2. Stavovi organizacija građanskog društva i medija na srpskom jeziku

Organizacije građanskog društva i stručna javnost na Kosovu uključili su se u unutrašnji dijalog. Međutim, broj organizacija i pojedinaca koji su uključeni u unutrašnji dijalog nije zadovoljavajući.

Jedan od javnih događaja⁸² među kosovskim Srbima, koji je imao odjeka u javnosti Kosova i među predstavnicima međunarodne zajednice na Kosovu, održan je u Gračanici 29. avgusta 2017. godine pod nazivom „Unutrašnji dijalog – šansa ili farsa”,⁸³ a u organizaciji portala „KoSSev”.

78 <http://srpskalista.net/srpska-lista-u-dogovoru-sa-beogradom/>, 2. avgust 2017.

79 <http://kossev.info/public/files/file/Dokumenti/Marko%20Jaksic%20autorski%20tekst.pdf>.

80 <https://globalserbia.com/magazin/srbija/kaze-dijalog-misli-izdaja/>.

81 <https://globalserbia.com/magazin/srbija/kaze-dijalog-misli-izdaja/>.

82 https://www.youtube.com/watch?v=DOL_w6MZ6qo.

83 http://kossev.info/strana/arhiva/unutrasnji_dijalog_bez_srba_sa_kosova_nema_smisla/13059.

Tokom septembra i oktobra 2017. godine, među kosovskim Srbima u Kosovskoj Mitrovici održan je skup na temu „Unutrašnji dijalog o Kosovu iz ugla kosovskih Srba”. Skup je organizovao NVO Aktiv uz podršku Kosovske fondacije za otvoreno društvo. Dvojica učesnika (Aleksandar Đukić i Nenad Radosavljević⁸⁴) ponovili su stav sa tribine Srpskog narodnog fronta da bi Srbi sa Kosova trebalo da budu uključeni u unutrašnji dijalog, ali da to onemogućava stvarnost odnosa među Srbima na Kosovu. Pri tome, oni su ukazali na pasivnost samih kosovskih Srba, monopol Srpske liste i nespremnost vlasti u Beogradu da razgovaraju sa svim srpskim predstavnicima. Uz to, dodali su i sledeće: „Stvarnost je surova. Mi ćemo biti deo nezavisnog Kosova, samo se to neće tako zvati. Pre nam je potrebno otrežnjenje nego dijalog.“

U izveštajima glasila na srpskom jeziku na Kosovu retki su članci, komentari ili informacije o unutrašnjem dijalogu. Međutim, i pored toga, uočljivo je da su ovi mediji svrstani u dve grupe. Mediji koji se finansiraju iz budžeta Srbije i pod uticajem su vlasti u Beogradu, uglavnom samo prenose vesti, članke i komentare iz medija Srbije. S druge strane, lokalni mediji koji se finansiraju pre svega iz projekata kod nezavisnih i stranih donatora, pokreću i sopstvene inicijative u vezi sa dijalogom o Kosovu. Tako je „KoSsev” formirao bazu podataka (članaka, izveštaja i slično) pod naslovom „O inicijativi predsednika Srbije za unutrašnji dijalog o KiM”⁸⁵

1.1.3.3. Odjek inicijative u albanskoj javnosti na Kosovu

O snažnom odjeku inicijative u albanskom delu javnosti na Kosovu ubedljivo svedoči i autorski tekst predsednika Kosova Tačija, koji je objavljen avgusta 2017. godine u *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, u kome se kaže: „Verujemo da bi potpisivanje konačnog Sporazuma o normalizaciji i pomirenju između naše dve države bilo dostignuće. Njime bismo se, mirnim putem - angažovali u rešavanju svih nesporazuma. Konačno, istorijski sporazum između Kosova i Srbije bi trebalo da obuhvati i međusobno priznanje kao jedini put kojim će se zauvek staviti tačku na sve nesporazume.”⁸⁶

Čak i onda kada se predsednik Srbije kritikuje, ističe se da je inicijativa poziv predsednika „susedne države“ upućen svojim građanima da „konačno priznaju realnost“, tako što će „*de iure* priznati Kosovo“, „izvršiti izmene Ustava“, odnosno - „Srbija više neće ometati Kosovo“, pre svega u regionalnom razvoju i potvrđivanju međunarodnog subjektiviteta, dok će se srpski građani Kosova „u potpunosti integrisati u kosovski državni sistem“. Jedan od najčešćih stavova je: „Vučić je prvi predsednik Srbije koji je otvoren za priznanje.”⁸⁷

Među ovim reakcija je i stav publiciste Batona Hadžiuja (Baton Haxhiu): „Vučić u njegovom članku zna šta želi i uneo je ego u odlučivanje, smatrajući da je on taj koji diktira dinamiku ovih odnosa. On ima vlast odnosno moć nad uspostavljanjem dinamike i odnosa. Vučić je izgradio koncept zaborava prošlosti, redizajnirajući pozitivnu agendu koja se dotiče samo konteksta stabilnosti i napretka regiona i na taj način želi da napravi promene u odnosu na politiku 90-ih i u unutrašnjoj i u međunarodnoj javnosti. Moja teza sugerije najmanje optimističan rezultat dijaloga zbog dominacije agende ega jednog lidera.“ Svoje nepoverenje u uspeh unutrašnjeg dijaloga Hadžiju opravdava procenom da je za „Srbiju većina stvari unutar dijaloga povezana sa prošlošću“.

84 Aleksandar Đukić je profesor na Univerzitetu u Prištini sa sedištem u Kosovskoj Mitrovici. Nenad Radosavljević je vlasnik lokalne RTV Mir u Leposaviću i opštinski odbornik

85 http://kossev.info/strana/arhiva/o_inicijativi_predsednika_srbije_za_unutrasnji_dijalog_o_kim_u/12561

86 <http://www.nedeljnik.rs/politiko/portalanews/ivoca-dacic-razgranicenje-na-srpsko-i-albansko-na-kosovu-jedino-moguće-trajno-kompromisno-reshenje/>

87 Snežana Čongradin, Vučić je prvi predsednik Srbije koji je otvoren za priznanje, Danas, 28. novembar 2017.

Nasuprot tome, Bljerim Šalja (Blerim Shala) ocenjuje: „Bez sumnje valja pružiti priliku Vučiću da obavi konsultacije, da obavesti javnost Srbije o problemima koje želi da rešava i da ostvari podršku za izgradnju političkih stavova koji kasnije predstavljaju temelje velikih odluka.”⁸⁸

* * *

Inicijativa je primljena i preneti javnosti kao zaista važna novost. U ovim reakcijama je bilo i pokazatelja zabrinjavajuće neobaveštenosti o dosadašnjem toku razvoja odnosa i dijaloga između Srbije i Kosova. Takođe, od samog početka, vidljiva je i apriorna osuda ili neprihvatanje onoga što zagovara nosilac inicijative. Ilustracija za to je tvrdnja, rasprostranjena na društvenim mrežama, u domaćoj i međunarodnoj javnosti, da je pre pet godina izgledalo nemoguće da neko u Srbiji može da napiše to što je Vučić napisao za *Blic*. Neki od zagovornika ove teze podržavaju i pohvaljuju inicijativu. Ali, to ne umanjuje njihovu neobaveštenost i potcenjivanje značaja onoga što su Vučić, Dačić i Tači uradili potpisujući 2013. godine Prvi sporazum. To je zaista bio značajan korak koji je unapredio procese normalizacije odnosa Srbije i Kosova. Generalno, nedovoljna obaveštenost je jedan od razloga da se reakcije svrstavaju između prihvatanja ili odbijanja. Mada je, sudeći po dosadašnjem toku unutrašnjeg dijaloga, pa i stanju javnog diskursa u Srbiji i regionu, neobaveštenost ključni pokretač nesporazuma i (ne)prihvatanja stava, te i inicijative, u različitim političkim i drugim interesima aktera. U takvim okolnostima tvrdnje i vrednosno ocenjivanje su važniji od argumenata sazajne prirode, tj. važnija su politička i ideološka opredeljenja nego znanje stvaralaca javnog mnjenja i obaveštenost javnosti.

Reakcije na inicijativu su pokrenule političku raspravu u kojoj su suprotstavljeni stavovi. Pokazalo se i da je „strana koja podržava inicijativu” pripremljena za aktivno delovanje u političkoj sferi i na društvenim mrežama i pored negativnih reakcija – pre svega naglašavanja nepoverenja u političke motive nosioca inicijative i ukazivanja na nejasnoću poruke. Uz to, deo javnosti veruje da je inicijativa nerealna (na primer, zbog toga što isključuje razgovor o nezavisnosti Kosova, zanemaruje dosadašnje rezultate Briselskog dijaloga i procesa normalizacije). Međutim, brojni su i podržavajući stavovi.

Prve reakcije javnosti su se odlikovale oprezom, nepoverenjem u samu inicijativu ili u njenog pokretača. Bilo je i ukazivanja na rizike po uspešno odvijanje unutrašnjeg dijaloga. U slučaju političkih stranaka prisutno je i odmeravanje eventualne političke i biračke dobiti ili štete s obzirom na predstojeće izbore (na Kosovu su se odvijali lokalni izbori u koje su se Srpska napredna stranka – SNS i vlasti Srbije neposredno uključile podržavajući Srpsku listu, kao i predstojeći izbori za Beograd i eventualno i za Narodnu skupštinu Srbije).

2. STANJE I BUDUĆNOST ODNOSA SRBIJE I KOSOVA

U periodu na koji se odnosi Prvi izveštaj uočljivo je raspravljano o stanju na Kosovu, kao i o okolnostima u odnosima između Srbije i Kosova u kojima je pokrenuta inicijativa i u kojima bi trebalo da se odvija unutrašnji dijalog, odnosno da se traži održivo rešenje. To je rezultat činjenice da su akteri dosadašnjeg toka unutrašnjeg dijaloga preokupirani pitanjima vlasti i politike u samoj Srbiji bez Kosova.

Mogući razlog za ovo je i nedovoljni uticaj institucionalizovanog toka unutrašnjeg dijaloga na javnost u ovom izveštajnom periodu. Sve u svemu, uočljivo je odsustvo delovanja vlasti i Radne grupe za podršku unutrašnjeg dijaloga na ukupni tok unutrašnjeg dijaloga. Ukoliko se u daljem toku unutrašnjeg dijaloga ne popuni vakuum u koordinaciji aktivnosti, pojačaće se rizik od nesporazuma i otežavanja postizanja konsenzusa. Time bi mogli biti dovedeni u pitanje i glavne vrednosti i ciljevi proklamovani u inicijativi.

Istovremeno, to je izazov za uključivanje i drugih, nedržavnih aktera.

I pored relativno malog broja iznetih stavova po pitanju budućih odnosa Srbije i Kosova, uočljiva je raznovrsnost, a često i međusobna suprotstavljenost iskazanih stavova i predloga.

Izneti stavovi mogu se grupisati na sledeći način.

2.1. Neintervenisanje i ignorisanje realnosti

Takav stav je izrekao patrijarh SPC Irinej za Radio-televiziju Srbije: „Apelujemo na naše državnike da ne smeju nikada da daju svoju saglasnost na otuđenje Kosova i Metohije, jer ono što se silom uzme, to se i vrati, ono što se pokloni nekome, to je za svagda izgubljeno, a to Srbi i Srbija ne smeju dozvoliti.“⁸⁹

U ovu grupu spadaju i ranije analizirani stavovi SRS, DSS i Dveri.

2.2. Razgraničenje između Srba i Albanaca

Ovaj stav je izazvao veliku pažnju javnosti, rasprave i posebno neprihvatanje, iako ga je javno iskazao samo jedan učesnik unutrašnjeg dijaloga, i to potpredsednik Vlade Srbije i predsednik Socijalističke partije Srbije (SPS) Ivica Dačić.

Razlog zbog koga je ovaj stav izazvao takvu pažnju leži i u činjenici da je njegov zagovornik potpredsednik Vlade Srbije, zadužen za politiku Vlade, kako je to u više navrata javno izjavljivao

89 <http://rs.n1info.com/a286265/Vesti/Vesti/Irinej-protiv-otudenja-Kosova.html>, 25. jul 2017, izvor: Beta.

Vučić. Zatim, Dačić je od 2012. godine bio i pregovarač, te je i parafirao Prvi sporazum. Stavovi ovog sporazuma su u suprotnosti sa stavovima koje je u unutrašnjem dijalogu izneo Dačić. Dakle, postavilo se pitanje šta je stvarna politika vlasti Srbije s obzirom na to da iz vlasti nije bilo reakcija na predloge Ivice Dačića. Imajući u vidu to da ideja razgraničenja polazi od stava da Srbi i Albanci ne mogu živeti zajedno, već jedni pored drugih, postavlja se pitanje iskrenosti Ivice Dačića, ali i vlasti čiji je deo, kada se izjašnjava za „evropsku budućnost“, odnosno otvoreno je pitanje spremnosti Srbije da prihvati evropske pravne tekovine.

Sam Dačić ocenjuje da je razgraničenje Srba i Albanaca „trajno rešenje“ koje je zasnovano na kompromisu istorijskog i etničkog prava. Dačić veruje da je razgraničenje jedino rešenje „u kojem Srbija i Srbi nešto dobijaju“. Takođe, on veruje da je taj predlog „jedino realan, zato što su za njega i Srbi i Albanci“. To znači da bi se Kosovo podelilo teritorijalno tako da srpske crkve i manastiri dobiju status poput onih na Atosu u Grčkoj i da se sever Kosova razmeni za Preševsku dolinu. Na samom kraju Dačić tvrdi da „ako postoji ta mogućnost da se napravi trajni dogovor gde žive Srbi, tu nikad neće biti nezavisno Kosovo“.⁹⁰

Reakcije na predlog koji je izneo Dačić su pre svega negativne. Izuzetak predstavlja ocena potpredsednika SPS-a i ministra Branka Ružića koji je na pitanje da li stav Ivice Dačića predstavlja opredeljenje vladajuće koalicije, odgovorio: „Ovo jeste jedan od modela koji je sasvim legitiman i uvremenjen, jer čujemo neke kritike da se sa tim kasni.“⁹¹

Ocenu da je Dačićev predlog nerealan, Dušan Proroković potkrepljuje izjavom: „Ova ideja, posmatrajući iz ugla Srbije, dolazi prekasno jer je Srbija u međuvremenu potpisala Briselski sporazum.“ Zatim dodaje: „Sada će biti vrlo teško ubediti Albance da treba da se odriču bilo čega.“ Posmatrajući predlog o razgraničenju iz ugla šire međunarodne zajednice, on dolazi prerano: „Zapadne sile nemaju volju, odnosno do sada nisu iskazivale volju da govore o tom problemu. Oni žele da sprovode Išingerov plan, da Srbija u narednim mesecima ili godinama omogući Kosovu učlanjenje u UN, a to je skopčano i sa američkim težnjama da se NATO proširi na sve balkanske zemlje“, ističe Proroković.⁹²

Po mišljenju vojnog analitičara Ljubodraga Stojadinovića, ova ideja „proizvod je lutanja po mraku, i straha od stvarnosti, koju su kreirali oni koji je danas ne priznaju. Nije moguć atoski model manastirskog razgraničenja, jer bi i za Albance i za Zapad to bilo relativizovanje početne platforme, kao što nije moguća ni Zajednica srpskih opština na jugu, a pogotovo finansijska naknada za uzurpiranu imovinu. Inače ne bi bilo uzurpiranja“.⁹³

Predlog i argumentaciju Ivice Dačića predstavnici vlasti u Prištini ocenjuju kao opasne političke izjave. Zamenik premijera Kosova Enver Hodžaj Dačićev stav sagledava u okviru „agresivne kampanje“ vlasti Srbije koja ima za cilj da se spreči proces priznanja Kosova. Reč je, po Hodžaju, o „novom kursu u spoljnoj politici koji podrazumeva lažne vesti i hibridno ratovanje kako bi se podrivao mir u regionu“.

Šef kabineta predsednika Kosova Bekim Čolaku je predloge o podeli Kosova, razmeni teritorije ili promeni granica ocenio kao zastarele i naveo da doprinose regionalnoj stabilnosti.⁹⁴

90 TV Palma Puls, I bi dan, 15. avgust 2017.

91 TV N1, Novi dan, 20. avgust 2017.

92 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=08&dd=17&nav_category=640&nav_id=1294316, Tanjug, 17. avgust 2017.

93 <http://pescanik.net/bit-i-ivica-dacic/>, 16. avgust 2017.

94 Čolaku je, istovremeno, pozdravio poziv predsednika Srbije Aleksandra Vučića na unutrašnji dijalog o Kosovu i Metohiji navodeći da će dijalog „pomoći rukovodstvu i narodu Srbije da shvate i prihvate realnost o nezavisnom Kosovu“. Izjava šefa kabineta kosovskog predsednika prva je reakcija zvanične Prištine na Vučićevu najavu otvaranja unutrašnjeg dijaloga (<http://rs.n1info.com/a287946/Vesti/>, 20. avgust 2017).

Na pitanje o predlogu o razgraničenju, Edi Rama, premijer Albanije, kaže da ne pomaže ako se odatle počne, i da bi mogao da zaključi kako se radi o neuobičajenom predlogu, te da je rešenje za kosovsko pitanje da Srbija prizna Republiku Kosovo.⁹⁵

Hojt Brajan Ji, američki diplomata, tokom posete Beogradu i Prištini, nedvosmisleno je stavio do znanja obema pregovaračkim stranama da se ne može razgovarati o podeli Kosova ili razmeni teritorija (većina Severa Kosova za deo Preševske doline), to jest – da je teritorijalni integritet Kosova van dometa diplomatskih i političkih sučeljavanja u Briselu i bilo gde drugde.

Što se tiče stranih medija, oni uglavnom ocenjuju Dačićev predlog o podeli Kosova kao „probni balon” Beograda.⁹⁶

Odgovarajući na brojne kritike, Dačić nije dodatno argumentovao svoj stav, već je samo retorički uzvratilo kritičarima tvrdnjom da „oni zapravo žele da Albancima ‘predaju’ celo Kosovo”. On postavlja i sledeće pitanje: „Ako Holandija i Belgija mogu da razmenjuju teritoriju, ako to mogu Indija i Bangladeš, i mnogi drugi, zašto to ne bi smeli Srbi i Albanci, ako je to rešenje koje garantuje mir u ovom veku.”⁹⁷

Izvesno je da ovakva vrsta reakcija Ivice Dačića nije u srazmeri sa značajem njegovog predloga, niti sa reakcijama koje je njegov stav izazvao u javnosti. Po svemu sudeći, u nastavku unutrašnjeg dijaloga bi trebalo svestranije razmotri ovaj predlog. Razlog za to je i u samoj činjenici da ovakav stav nije nov, a ni usamljen u javnosti Srbije, ali i u drugim sredinama regiona, pa i među Albancima. Ovaj stav je deo svih etnonacionalističkih i desničarski-populističkih projekta. On decenijama predstavlja vodeću ideju srpskog etnonacionalizma po pitanju Kosova i odnosa Srba i Albanaca sa kojima se zajednički živi. To je posebno uticajan pogled u političkom krugu kome pripadaju Dačić i SPS, kao i značajan deo političkih vođa vlasti i opozicije. Ovu ideju im je ostavio u nasleđe „otac nacije“, pisac i predsednik SR Jugoslavije Dobrica Ćosić.

Stav da nije moguć zajednički život različitih nacija bio je ideja vodilja i u ratovima na tlu bivše Jugoslavije krajem prošlog veka.

Uzimajući u obzir i nesporno negativne ocene koje su o ovom predlogu izrekli kritičari, uključujući i stavove međunarodnih zvaničnika, trebalo bi da se razmotre posledice koje bi eventualno prihvatanje ovog predloga moglo da ima na samu Srbiju. Pri tome, valja uzeti u obzir da na Zapadnom Balkanu, te i u Srbiji i susedstvu Srbije, ovakav stav zagovaraju i mnogi Albanci kad se izjašnjavaju protiv prava Srba ili za ujedinjene Kosova i Albanije.

Posebnu političko-bezbednosnu težinu ima to što je predsednik Republike Srpske (RS) Milorad Dodik, povodom istupa Ivice Dačić, oživeo svoje zalaganje za izdvajanje RS iz Bosne i Hercegovine i njeno ujedinjenje sa Srbijom.

95 TV N1, Dnevnik N1 i Dan uživo, 15. avgust 2017.

96 „Iako to nije eksplicitno rekao, bilo je jasno da cilja na odvajanje Severa Kosova na kojem žive pretežno Srbi“, navodi *Noje cirher cajtung*, a prenosi Dojče vele. Taj list napominje da „zasad nema reakcija sa Kosova, sigurno i zato što je Dačić pojasnio da je u pitanju samo njegova ideja, a ne zvanična pozicija vlade“. List sugerše, međutim, da je teško zamisliti da ta ideja nije dogovorena sa srpskim predsednikom Aleksandrom Vučićem koji je prošle nedelje najavio da će u Srbiji pokrenuti unutrašnji dijalog o kosovskom pitanju. „Pitanje pomeranja granica na Zapadnom Balkanu je istorijski krajnje eksplozivno i to ne samo na Kosovu, čije granice Srbija do danas nije priznala, baš kao ni samu državu“, ocenjuje švajcarski dnevnik. Podseća da se na Kosovu u poslednje vreme rasplamsala i žestoka politička diskusija oko minimalnog pomeranja granice sa Crnom Gorom, koje je bitno doprinelo padu vlade Ise Mustafe u maju ove godine. „Tako da ne može da se zamisli da će Kosovari da se slože sa politički mnogo više naelektrisanim korigovanjem granica sa Srbijom“, zaključuje list i podseća da su albanski krugovi u prošlosti lansirali ideju razmene teritorija – Sever Kosova naseljen Srbima, za Jug Srbije na kojem živi mnogo Albanaca (<http://www.b92.net/info/vesti>, Izvor: Tanjug, Deutsche Welle, 01. avgust 2017).

Ideju srpskog ministra spoljnih poslova Ivice Dačića o podeli Kosova švajcarski dnevnik *Noje cirher cajtung* ocenjuje kao „probni balon Beograda“. „Odnos Srbije i Kosova je tema koju Beograd odnedavno vrlo aktivno kultivšiše i pri tome ne preza ni od kontroverznih predloga“, piše taj švajcarski list.

97 <http://srbin.info/2017/08/01/dacic-odgovorio-kriticarima-hocete-da-predate-celo-kosovo>, 1. avgust 2017.

2.3. *Status quo* politika

Treća grupa stavova iznetih po pitanju odnosa Srbije i Kosova, Srba i Albanaca na Kosovu mogla bi se najopštije odrediti kao zalaganje za održavanje *statusa quo*.

Prva verzija ove pozicije je promovisana od strane Olivera Ivanović, lidera Građanske inicijative SDP i jednog od najuticajnijih političara među Srbima na Kosovu. Zapravo, polazeći od uverenja da bi pitanje Kosova trebalo da se rešava po ugledu na Kosovo, Ivanović ocenjuje da bi trebalo sever Kosova držati u statusu „zamrznutog konflikta”.⁹⁸

Ovo je jedan od retkih stavova na koji je neposredno reagovao Vučić. Bez spominjanja Ivanovića, Vučić je postavio relevantno pitanje: „Objasnite mi šta je to „kiparski model“. Zamrznut konflikt narednih 100 ili 200 godina?”⁹⁹ Na ovo je Ivanović reagovao pojašnjenjem da je njegov stav da „ne sme da se žuri”.

U oceni ovog stava dva argumenta su relevantna: prvo, zagovaranje „zamrznutog konflikta“ nikako ne odgovara realnosti Kosova. Naime, zahvaljujući Briselskom dijalogu, od 2013. godine ne može se govoriti o „zamrznutom konfliktu“ već o procesu koji je u velikoj meri integrisao Srbe u lokalne i centralne institucije Kosova. Otuda bi povratak u stanje „zamrznutog konflikta“, kakvo je bilo do 2011. godine, zahtevalo istupanje iz Briselskog dijaloga i zaustavljanje procesa normalizacije, a to bi imalo negativne posledice po budućnost članstva u EU. Takođe, ovaj obrt bi svakako izazvao značajne sukobe među Srbima, ali i moguće sukobe sa institucijama Kosova, jer je nerealno očekivati da bi većina Albanaca Kosova pristala na „vraćanje unazad”. Drugo, eventualno prihvatanje ovog rešenja bi produbilo podele među Srbima. To bi sa svoje strane ubrzalo napuštanje južnog dela Kosova na kome živi više Srba nego na severu. U isto vreme, ne bi se zaustavilo iseljavanje Srba sa severa. Neizvesnost u pogledu budućnosti je i do sada bila značajan motiv za iseljavanje sa Kosova, uključujući i pripadnike srpske zajednice. Dušan Proroković, koji za stav Olivera Ivanović kaže da to „nije predlog, to je više konstatacija“, smatra da „Kosovo i Metohija može funkcionisati samo u takvom okviru koji podrazumeva da dogovorimo sa EU kako dalje da se evrointegracije odvijaju, odnosno da delimično „kiparski model“ bude primenjen”.¹⁰⁰

Druga verzija *status quo* pozicije je ona koju zagovara istoričar Miloš Ković. Po ovom shvatanju valja čekati na promenu globalnih odnosa, a u međuvremenu odustati od EU kao cilja politike Srbije. „Srbija bi trebalo da sačeka da se golim okom vidljive promene u globalnim odnosima snaga materijalizuju i na Balkanu... Rešenja moraju da budu celovita, regionalna, dosledno sprovedena, a ne parcijalna, od slučaja do slučaja. Logika zahteva da otvaranje albanskog pitanja vodi ka otvaranju srpskog pitanja... Potrebno je da Srbija objavi da pripajanje EU više nije njen strateški cilj i da će ona, kao suverena zemlja, negujući najbolje odnose sa EU, sama odlučivati o svojim teritorijama. Pri tome, svi njeni resursi moraju biti posvećeni bezbednosti Srba na Kosovu i Metohiji, koja danas, ne zaboravimo, zavisi od dobre volje NATO pakta“, zaključuje Ković.¹⁰¹

Nasuprot ovim stavovima je ocena novinara Boška Jakšića da je najgore od svega zadržavanje *statusa quo*. „Bio bi to poraz Vučićeve lične inicijative, debakl neodgovorne opozicije i trijumf nespremnosti da se prihvate realnosti na terenu... Novih pet godina bi raspravljali o banalnostima

98 <http://m.dw.com/sr/kosovo-kao-kipar/a-40091364>

99 <http://rs.n1info.com/a291648/Vesti/Vesti/Vucic-Kiparski-model-za-Kosovo-to-resenje.html>

100 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=08&dd=17&nav_category=640&av_id=1294316, Tanjug, 17. avgust 2017.

101 <http://www.nspm.rs/hronika/milos-kovic-razumno-o-kosovu.html?alphabet=l>, Danas, Politika, Nova srpska politička misao, Tanjug, 15. avgust 2017.

kao što su registarske tablice. Budućnost bi, barem za neko vreme, ostala fosilizovana u zabludi da je Kosovo u Srbiji“, podseća Jakšić na reči Aleksandra Vučića.¹⁰²

Rasim Ljajić ocenjuje da Srbiji ne odgovara stanje „zamrznutog konflikta“, kao ni održavanje *statusa quo*, jer je to „apsolutno protiv interesa Srbije“. „Vreme ovde ne radi niti za Srbiju, a još manje za Srbe na Kosovu jer je Srba na Kosovu sve manje. A zapravo zahvaljujući ljudima koji su ostali dole da žive, Srbija je u poziciji da legitimno pregovara i brani svoje državne i nacionalne interese“, rekao je Ljajić za RTS. On je dodao i da dok god Srbi žive na Kosovu šansa postoji. Ali, kako „vreme odmiče, sigurno je da će njihov broj biti manji, jer žive u jako teškim uslovima, a samim tim će pregovaračka pozicija biti gora. Zato opcija zamrznutog konflikta ne odgovara Srbiji“, već vodi u stanje „puzajuće nezavisnosti za koju Srbija apsolutno ništa neće dobiti“.¹⁰³

* * *

Što se tiče kriterijuma miroljubivog rešenja, njega podržava većina političkih aktera. Ali ima i zagovornika rešenja koja uključuju visok rizik od političkih, pa i oružanih sukoba. To su zagovaranja neprihvatanja realnosti i/ili „zamrznutog konflikta“, odnosno *statusa quo*. Posebno zabrinjava to što iz same vlasti dolaze zagovornici „razgraničenja“ koje, u dosadašnjoj istoriji, podrazumeva i određeni nivo nasilja.

Ovakav raspored snaga može da dovede u pitanje i ostvarivanje proklamovanog cilja: jasnog definisanja interesa Srbije i srpske zajednice koje bi trebalo ostvariti kroz unutrašnji dijalog.

102 http://kossev.info/strana/arhiva/opozicija_neodgovorno_propusta_dijalog_o_kosovu/13045, KoSsev, 8. septembar 2017.

103 Izvor: Tanjug, 28. jul 2017.

3. IMPLEMENTACIJA BRISELSKOG SPORAZUMA O NORMALIZACIJI ODNOSA SRBIJE I KOSOVA

Iako je predsednik Srbije u svojoj inicijativi povezoao unutrašnji dijalog sa novom fazom Briselskog dijaloga o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova, tokom dosadašnjeg unutrašnjeg dijaloga nije bilo razmatranja ove veze. Nije bilo ni predloga koji bi bili od neposredne koristi za implementaciju Briselskog dijaloga. Kao da se ne uviđa da je opcija normalizacije deo realnosti Srbije, da je to rešenje koje se nalazi na „dohvat ruke” i da se ono tiče ukupne složenosti odnosa Srbije i Kosova i predstavlja relevantan, na duži rok održiv, odgovor i na pitanje statusa. Zapravo, normalizacija nije nužno put ka priznanju nezavisnosti Kosova od strane Srbije, ali otvara perspektivu za davanje odgovora i na ovo pitanje, kada se i ako se slože takve okolnosti.

Izuzetak od ove opšte ocene predstavljaju stavovi Rasima Ljajića. „Javnost u Srbiji, kao ni na Kosovu, nije spremna za konačno rešenje već je potreban proces“, smatra potpredsednik Vlade Srbije i predsednik Socijaldemokratske partije Srbije (SDP), koji je podržao inicijativu i u izjavi za Tanjug, 28. jula 2017. godine, najavio da će SDP predsedniku Srbije predstaviti svoju platformu za normalizaciju odnosa Srbije i Kosova. „Cilj tog procesa treba da bude normalizacija, bez priznanja, i to u nekoliko faza“, kaže Ljajić. Prva faza pregovora podrazumeva da se omogući potpuna ekonomska saradnja sa Kosovom. „Mislim na slobodni protok ljudi, roba i kapitala. Treba rušiti sve barijere koje to onemogućavaju. Srbija ne može imati više politički uticaj na Prištinu, ali ekonomski uticaj i te kako može zadržati kroz ovaj vid saradnje, jer i Kosovo ima interesa da dobija robu koja je jeftinija. Naš je interes da se sve prepreke otklone i da imamo razvijenu trgovinsku i svaku drugu saradnju sa Kosovom“, rekao je Ljajić. Druga faza je, kaže Ljajić, otvaranje pitanja statusa Srba na Kosovu, a ZSO bi trebalo da bude oblik samouprave Srba na Kosovu. U ovoj fazi bi trebalo, po Ljajiću, da se otvori i pitanje imovine i kulturne baštine Srbije na Kosovu. „Treći korak bi bili pregovori o uclanjenju Kosova u međunarodne organizacije, osim u UN, uz jasne benefite – šta bi Srbija za tu saglasnost dobila. Ne možemo da pregovaramo u magli da ćemo mi činiti ustupke, a za to ne dobijati ništa“, ističe Ljajić. „Treba da tražimo čitav niz drugih stvari koje su važne sa stanovišta pre svega interesa Srbije, zavisno od koncesija koje ćemo praviti, jer obe strane moraju da prave koncesije. U protivnom, nema dogovora“, istakao je on. U okviru toga što bi Srbija mogla da dobije Ljajić navodi niz stvari, od finansijske podrške za razvoj infrastrukture do ubrzanog puta ka Evropskoj uniji. Ljajić dodaje i da „u nekoj završnoj fazi svih pregovora treba otvoriti pitanje pregovora o konačnom statusu Kosova”.¹⁰⁴

O ovom pitanju se raspravlja i prilikom susreta predsednika Srbije sa zvaničnicima EU. Tako je Vučić posle boravka u Briselu izjavio: „Niko ne postavlja rokove, to su smešne gluposti. Mi ne moramo ništa i najverovatnije nećemo ništa ni da sprovedemo. Plašimo se budućnosti, plašimo se realnog i racionalnog pristupa. Ako ima jedan odsto šanse da nešto uradimo i rešimo, borićemo se svom snagom, ali nema tačnih rokova... Krenućemo razgovor, razgovaraće se unutar civilnog

104 Izvor: Tanjug, 28. jul 2017.

sektora, državnih organa, crkve, parlamenta, parlamentarnih odbora, na svim mestima gde može da se razgovara. To je pitanje za sve nas, u dobrom delu nam od toga zavisi budućnost. Ja nemam bojazni za ekonomsku budućnost Srbije, ali sam mnogo manje optimističan od svojih protivnika po drugim pitanjima.“

Nastavak Briselskog dijaloga i procesa normalizacije je jedini put ostvarivanja i uslova iz pregovaračkog poglavlja 35, a ispunjavanje tih uslova zahteva i prihvatanje pravno obavezujućeg sporazuma od Srbije,¹⁰⁵ ukazao je Dejvid Mekalister, izvestilac Evropskog parlamenta za našu zemlju, u intervjuu za Radio Slobodna Evropa.¹⁰⁶

U svojoj suštini normalizacija je jedno od najizvesnijih rešenja pitanja Kosova, ali to kao da se ne prihvata od većine dosadašnjih učesnika unutrašnjeg dijaloga. Međutim, postoje i pojedini predlozi na ovu temu. Tako sudija Zoran Ivošević ukazuje na to da je kosovski problem složen, ali da se svodi na sledeće: „Unutrašnji dijalog srpske i albanske zajednice treba da dovede samo do normalizacije odnosa između okrnjene države Srbije i nedovršene samoproklamovane države Kosovo, nastale na teritoriji južne srpske pokrajine. Normalizacija, kada bude postignuta, trajaće sve do konačnog razrešenja kosovskog čvora. U tom razrešenju treba da učestvuju, pored strana u sporu, i predstavnici međunarodne zajednice zato što je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova, koordinisano iz Vašingtona i Brisela, podstaklo, kao negativni predsedan, i prekrajanje granica u Gruziji i Ukrajini, koordinisano iz Moskve. Do konačnog rešenja kosovskog problema ne može se, dakle, doći ni brzo ni lako. Zato moramo biti strpljivi, čekajući pravo i bolje vreme. Makar taj problem rešavala i naša deca.“¹⁰⁷

Prihvatanje modela „dve Nemačke“ omogućava da se otvori perspektiva priznanja nezavisnosti, „jer tada možete reći da se o statusu može razgovarati kad postanemo članica EU. Time bi se umanjio uticaj Kosova na evrointegracije Srbije“, ukazuje Dušan Janjić.¹⁰⁸

Polazeći od realnosti, „srpski interesi na Kosovu, koji god da su, mogu se ostvariti samo uz dogovor sa kosovskim vlastima ili na osnovu relevantnog prava. To se naziva normalizacijom odnosa. Za Srbiju bi bilo važno da je Kosovo pravna država, uostalom kao što je za Kosovo važno da Srbija bude pravna država“, ističe Vladimir Gligorov.¹⁰⁹

„Interes Srbije bi trebalo da se definiše u jednom aktu pregovarača koji će Skupština da verifikuje, a mi nemamo akcioni plan za poglavlje 35 i nemamo uvid u strategiju pregovaranja. To znači da bi trebalo promeniti i politiku, jer je u dosadašnjoj politici Beograd jednostrano zauzeo poziciju jedne interesne grupe na severu Kosova koja je iz svojih interesa zagovarala produžavanje *statusa quo*, odnosno zatezanje u ostvarivanju Briselskih dogovora. To je naša crvena linija. Zapravo, u interesu Srbije je ono što je vodi ka članstvu u EU, a nikako ono što bi je ponovo dovelo u situaciju sankcija i izolacija“, istakao je Dušan Janjić.¹¹⁰

105 Razmatrajući pitanje mehanizma primene odnosno prihvatanja pravno obavezujućeg sporazuma, Aleksandar Popov predlaže da se to učini kroz „parlament Srbije, koji bi mogao dvotrećinskom većinom da usvoji neku vrstu skupštinske deklaracije, čime bi se implicitno, bez promene Ustava, prihvatio taj sporazum“, http://www.danas.rs/licni_stavovi/licni_stavovi.1148.html?news_id=352705&title=Napola+puta+ka+priznanju+Kosova, Danas, Nova srpska politička misao, Vaseljenska.com, 2. avgust 2017.

106 TV Kopernikus, Srbija Online, 25. avgust 2017.

107 http://www.danas.rs/licni_stavovi/licni_stavovi.1148.html?news_id=352705&title=Napola+puta+ka+priznanju+Kosova, Danas, Nova srpska politička misao, Vaseljenska.com, 2. avgust 2017.

108 <http://rs.n1info.com/a288286/Vesti/Vesti/Dusan-Janjic-o-unutrasnjem-dijalogu.html>, N1, 3. avgust 2017.

109 <http://pescanik.net/gospodo-mi-smo-s-vama-u-ratu>, 30. jul 2017.

110 Jutro online, TV Kopernikus, 28. jul 2017.

4. REŠAVANJE PITANJA STATUSA

U samoj suštini kosovskog pitanja je pitanje statusa, kako Kosova tako i statusa srpske odnosno albanske zajednice. U dubljem smislu to je i pitanje o kontroli teritorije i o upravljanju njenim resursima. O ovom pitanju strane imaju suprotstavljene stavove koje za sada ne uspevaju da približe. Iako se nastoji da se u procesu dijaloga i normalizacije primeni formula da se ne razgovara o onome o čemu nema saglasnosti, odnosno da se primeni takozvani statusno neutralan pristup, a to je izuzetno teško.

Inicijativa je postavila i pitanje da li su stvorene okolnosti da se napravi napredak po ovom pitanju. O tome ima različitih stavova. Jedan primer je stav Predraga Markovića, istoričara, koji procenjuje: „Došao je trenutak da se izdrži neizdržljivo, da se podnese nepodnošljivo za buduće generacije. Ali to mora da se kaže, znači mora konačno da se celokupna javnost osvesti koje su ostvarive opcije.”¹¹¹

Drugačiji stav zagovara bivši ambasador SAD u Srbiji Kameron Manter. Na pitanje šta bi po njemu bio pozitivan ishod unutrašnjeg dijaloga, Manter kaže da bi to bilo „uzajamno priznavanje zemalja“ i „uzajamno priznavanje ekonomskih, kulturnih i drugih ciljeva“; a na konstataciju da je priznanje nezavisnosti Kosova od strane Beograda isključeno, Kameron napominje da će „biti potrebno vreme“. Ali, to je pravi odgovor.¹¹²

Pitanje statusa je dominiralo u raspravi na prvom okruglom stolu koji je u okviru unutrašnjeg dijaloga o Kosovu organizovala Vlada Republike Srbije 31. oktobra 2017. godine. Ovaj okrugli sto je okupio predstavnike pravnih fakulteta javnih i privatnih univerziteta u Srbiji.¹¹³

Predlozi su se kretali od konzervativnog pristupa, koji Kosovo posmatra kao unutrašnje pitanje i zagovara ostanak Kosova u okviru Srbije, do ideje o Kosovu kao praktično samostalnoj državi (unija i konfederacija Srbije i Kosova), što se ranije nije moglo čuti na skupovima koje organizuje izvršna vlast.

Predlog realne unije između Srbije i Kosova do koje bi se došlo sporazumom na međunarodnoj multilateralnoj konferenciji, a koji je izneo profesor Vladan Kutlešić sa privatnog Poslovnog i pravnog fakulteta „Union – Nikola Tesla“, izazvao je znatnu pažnju u javnosti Srbije i Kosova. Zapravo, rešavanje statusa Kosova, Kutlešić vidi kao međunarodno pravno pitanje, koje ne zavisi od Ustava Srbije, i smatra da Srbija „ne raspolaže državno-pravnim mehanizmima da nametne rešenje kao što to danas radi Španija“. On kaže da „ne možemo da delujemo na teritoriji KiM kao država na svojoj teritoriji, nego možemo da delujemo samo kao učesnik u pregovaračkom procesu na čijoj drugoj strani je takođe jednak državno pravni kapacitet po svojoj suštini, ako ne i po svojoj formi”.¹¹⁴ Kosovo bi uz puni status dobilo i članstvo u Ujedinjenim nacijama i svim drugim

111 TV Happy, Telemaster, 1. avgust 2017.

112 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=07&dd=25&nav_category=640&av_id=186282, izvor: Tanjug, 25. jul 2017.

113 Vlada Srbije objavila je na portalu www.unutrasnjidijalog.gov.rs transkript sa okruglog stola.

114 <http://www.unutrasnjidijalog.gov.rs/doc/0.1%20Okrugli%20sto%20pravnih%20fakulteta%2031102017%20-%20transkript.pdf>

međunarodnim organizacijama, a izgubilo bi „unitarni model unutrašnjeg funkcionisanja”. Srbija bi, prema Kutlešićevim rečima, ovakvim rešenjem izgubila deo teritorije na koju samo formalno ima pravo. S druge strane, Kutlešić smatra da bi Srbi na Kosovu trebalo da traže teritorijalno-političku autonomiju za sever Kosova po belgijskom modelu, uz primenu Evropske konvencije o pravima manjina u svakoj opštini. Srbija bi ovakvim rešenjem dobila tržište koje i sada *de facto* funkcioniše. Zajednički dobitak za Kosovo i Srbiju bili bi: jedinstveno tržište, carinska unija i mogućnost boljeg i lakšeg kretanja ljudi i protoka robe, te unapređenje bezbednosti ljudi i imovine, zaključak je Kutlešića. Dekan privatnog Univerziteta „Union” u Beogradu Nebojša Šarkić smatra da je minimum od koga Srbije treba da krene „konfederalno uređenje u okviru evropske porodice naroda”. Po njegovom mišljenju, time bi se moglo „progutati i pitanje juga Srbije (Preševske doline), te bi se rešilo i pitanje lokalne autonomije i međusobnih odnosa”.

U reakcijama na Kutlešićev predlog istaknuto je da je jedan od problema s ovim rešenjem to što ne uvažava da je osnovno načelo međunarodnog prava ono koje garantuje teritorijalnu celovitost jedne države i nepovredivost njenih granica. Na primer, to se ističe u Završnom aktu KEBS-a iz 1975. godine („suverena jednakost i teritorijalna celovitost“, „menjanje granica u skladu sa međunarodnim pravom“), kao i u Povelji UN iz 1945. godine (član 2 – „suverena jednakost“ država).

Komentar iz Prištine na predlog o stvaranju unije nezavisnih država koje imaju zajedničko tržište, carinsku i monetarnu politiku, svodi se na to da je ovim predlogom, zapravo, najavljeno priznanje kosovske nezavisnosti. Što se tiče monetarne i carinske unije, ona već postoji i zove se Evropska unija, tako da je ovim predlogom Aleksandar Vučić, u stvari, najavio priznanje Republike Kosovo. Napominje se da je priznanje Kosova i glavni uslov Srbije od strane ogromne većine zemalja članica EU koje su priznale suverenitet Kosova. Da bi Srbija dobila datum ulaska u Evropsku uniju tokom ove godine, očekuje se priznanje Kosova. Ako Srbija ne prizna Kosovo, datum će biti moguć tek u vremenskom okviru od 2023. do 2027. godine.

Stav o Kosovu u sastavu Srbije zagovarali su dekan privatnog Pravnog fakulteta „Megatrend” Živko Kulić, koji se protivi EU integracijama i zagovara da se ne čine „ustupci na račun teritorijalnog integriteta Srbije”.

Takođe, profesorka ustavnog prava Olivera Vučić smatra da rešenje treba tražiti u okviru postojećeg Ustava, to jest u članu 182, stav 2. U okviru postojećeg ustava rešenje vidi i rektor Univerziteta u Novom Pazaru Miladin Kostić, dodajući da Srbi već imaju „jednu čistu kompaktnu teritoriju koja je trenutno u delu vlasti na Kosovu”, te da „kada se promene okolnosti”, oni imaju pravo da kažu „nećemo da živimo u državi koju nije priznala naša”. Ovaj poslednji predlog asocira na podelu Kosova. Većina učesnika iz ove grupe računa na promenu geostrateških prilika u svetu i jačanje pre svega Rusije i Kine u regionu.

Prodekan za nauku i profesuru ustavnog prava u Novom Sadu Slobodan Orlović predložio je donošenje Ustavnog zakona o samostalnosti Kosova, što ne podrazumeva „puni međunarodni subjektivitet Kosova”, ali predstavlja „kopču sa realnošću”. Blizak ovoj ideji je i docent Pravnog fakulteta u Prištini Bojan Bojanić koji je pojasnio da postoje dva rešenja u okviru suštinske autonomije (član 182 Ustava Srbije): donošenje Zakona o suštinskoj autonomiji za pokrajinu Kosovo, pri čemu je neophodno obezbediti Srbima na Kosovu direktnu vezu sa Srbijom; druga opcija bi bila da sva prava koja Srbija priznaje Kosovu kao autonomnoj jedinici budu priznata srpskoj zajednici na Kosovu. Orlović smatra da ukoliko se Ustav bude menjao o tome mora da odluči narod.

Pozivajući se na iskustvo sporazuma kojim su okončani sukobi u Severnoj Irskoj 1998. godine,¹¹⁵ profesor ustavnog prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu Tanasije Marinković smatra da je moguće ostvariti različite vrste povezivanja između Prištine, Beograda i Zajednice

115 *Good Friday Agreement*, 1998.

srpskih opština. „Kada je reč o severnoj Irskoj postoji mogućnost da Dublin preko Londona utiče na politiku Velike Britanije u odnosu na Severnu Irsku. U tom slučaju Beograd bi bio Dublin, Zajednica srpskih opština – Belfast, Severna Irska, a Priština – London.”¹¹⁶

* * *

Uočljivo je da rasprava po pitanju statusa nije bila visokog kvaliteta a izneti predlozi o realnoj uniji ili nekoj vrsti konfederalizacije i autonomije Kosova unutar Srbije imaju malu stručnu, a još manju praktično-političku vrednost. Naime, oni ne korespondiraju sa realnošću, kao ni sa interesima aktera u rešavanju kosovskog pitanja. Oni su, pre svega, izraz konformizma i konzervativizma.

116 <http://www.unutrasnjidijalog.gov.rs/doc/0.1%20Okrugli%20sto%20pravnih%20fakulteta%2031102017%20-%20transkript.pdf> , poslednji put posećen 23. decembra 2017.

5. POLOŽAJ I ZAŠTITA PRAVA SRPSKE ZAJEDNICE I SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE NA KOSOVU

Politika „malih koraka” koja ima fokus na unapređenju položaja Srpske zajednice na Kosovu, a pre svega na unapređenju položaja i zaštite prava srpske zajednice, na formiranju Zajednice srpskih opština (ZSO) i na regulisanje položaja SPC je, takođe, bila tema rasprava unutar dosadašnjeg unutrašnjeg dijaloga.

Ova pitanja su razmatrana i u raspravi na prvom okruglom stolu koji je u okviru unutrašnjeg dijaloga o Kosovu organizovala Vlada Republike Srbije.¹¹⁷

Dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini¹¹⁸ Vladan Mihajlović je predložio da se ZSO ostvari kao „funkcionalna autonomija”, odnosno „srednji nivo vlasti - više od lokalne zajednice a manje od države” za Srbe u 10 opština u kojima predstavljaju većinu. To bi se pre svega odnosilo na autonomiju u obrazovanju, zdravstvu, socijalnoj politici i drugim institucijama za koje već postoji izgrađena infrastruktura.

Profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu Violeta Bečirević smatra da Srbija treba da insistira na zaštiti manjina (tj. širokoj kulturnoj, teritorijalnoj, političkoj i personalnoj autonomiji), pravu na resurse u koje je Srbija ulagala na Kosovu u vreme Jugoslavije i zaštititi kulturne i crkvene baštine.

Dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu Sima Avramović predstavio je plan „tri R” koji čine: *rekonstrukcija* porušenih verskih objekata SPC, *restitucija* imovine SPC i *revitalizacija* verskih objekata. Treći princip revitalizacija podrazumeva *repatrijaciju* - povratak na Kosovo onih koji nemaju domove, a vratili bi se u „okrilje manastira”, ukoliko bi manastirima bila vraćena imovina. Profesor Avramović je referirao na predloge koji proizilaze iz „međunarodnih razmišljanja” o rešenjima za „sveta mesta” poput Jerusalima, Svete Gore, Vatikana, Meke i „srpskih svetinja” na Kosovu.

Ovo pitanje je sporedno tretirano i u dosadašnjem toku unutrašnjeg dijaloga od pojedinih aktera građanskog društva koji se slažu sa idejom da bi trebalo ići na širu autonomiju unutar Kosova.

„Dakle, prvo treba da se reši čije je Kosovo kao teritorija, i drugo, moraju da se normalizuju odnosi Srbije sa Kosovom. Na kraju, da ipak kažem da u ovom trenutku onaj ko bude pregovarao u jako ograničenom prostoru može pokušati da izbori autonomiju za Sever Kosova, autonomiju za crkvena i kulturna dobra, međunarodnu zaštitu ljudskih i manjinskih prava, kao i zaštitu imovine Srbije. Kulturna, personalna autonomija – zaštita srpske crkve, manastiri, kulturna i jezička prava zaštite putem personalne i teritorijalne autonomije za Sever Kosova”, ocenjuje akademik Tibor Varadi.¹¹⁹

Sličan stav zastupa i istoričar Predrag Marković kad kaže da se u razgovorima s Prištinom ne sme preći preko nekih granica: „Sever Kosova ne dolazi u obzir da bude pod kontrolom Prištine, što se tiče Zajednice srpskih opština, to treba da budu opštine južno od Ibra i da imaju neku vrstu autonomije.”¹²⁰

117 Vlada Srbije objavila je transkript sa okruglog stola na portalu www.unutrasnjidijalog.gov.rs.

118 Univerzitet je izmešten u Severnu Mitrovicu.

119 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1520088>; <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2821689/varadi-teritorijalna-i-personalna-autonomija-za-srbe-na-kim.html>, Tanjug, 30. jul 2017.

120 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=07&dd=31&nav_category=640&nav_id=1288183, Tanjug, 31. jul 2017.

Sonja Liht, predsednica Fonda za političku izuzetnost, takođe smatra da bi teritorijalna i personalna autonomija za Srbe na Kosovu i zaštita kulturnih spomenika trebalo da budu granice crvenih linija. Crvenoj liniji Liht dodaje i eksteritorijalnost najznačajnijih kulturnih i istorijskih spomenika verske prirode. „Znamo da je to Gračanica, znamo da je to Pečka patrijaršija, znamo da su to Dečani, dakle znamo da su to objekti koji su ne samo tekovina srpske istorije, srpske kulture nego su oni civilizacijska tekovina, i kao takvi moraju da budu apsolutno da budu zaštićeni kao što naravno mi ovde moramo da štitimo sve one tekovine koje dolaze iz nekog drugog kulturnog kruga, a nalaze se na našem prostoru”, zaključuje Liht.¹²¹

Takođe, SPC koju na Kosovu zastupa raško-prizrenska eparhija je u javnosti izuzetno aktivna po pitanjima ljudskih prava i prava na versko delovanje, kao i u humanitarnom radu. To joj je obezbedilo značaj socijalni uticaj. Ona je, zapravo, među Srbima na Kosovu danas najuticajniji društveni subjekt.

Stav SPC je javno izrazila igumanija manastira Sokolica na Severu Kosova, mati Makarija,¹²² koja je u intervjuu za *Blic*¹²³ poručila da se mora „sa uvažavanjem razgovarati sa predstavnicima Prištine i posebno je važno da se postavi granica ispod koje se ne može ići u daljim razgovorima o položaju Srba na Kosovu”. Ta granica je, po mišljenju mati Makarije, „duhovna, personalna i teritorijalna autonomija Srba”.

* * *

Po svemu sudeći, jedan od značajnih interesa Srbije i srpske zajednice na Kosovu, a koji je dostižan, mogao bi se nazvati „ZSO Plus” ili „Ahtisari Plus”. Radi se o tome da bi trebalo usloviti napredak u dijalogu povodom ostvarivanja Briselskog sporazuma o ZSO.

Zatim, za srpsku zajednicu bi trebalo dogovoriti ono što imaju Albanci u Srbiji. To je kulturna i personalna samouprava čija bi institucija bila Nacionalni savet srpske zajednice, poput Nacionalnog saveta Albanske nacionalne manjine u Srbiji. Ova samouprava bi imala nadležnosti od značaja za kulturu, obrazovanje, informisanje i druga pitanja održanja i razvoja nacionalnog identiteta srpske zajednice na Kosovu. U izgradnji ove samouprave trebalo oživeti i unaprediti neke od postojećih institucija poput Instituta za srpski jezik i književnost u Leposaviću. Ovaj bi trebalo razviti u Institut (ili Zavod) za kulturni razvitak srpske zajednice, koji bi, pored drugih nadležnosti, bio zadužen za izučavanje i očuvanje materijalnog i duhovnog kulturnog nasleđa, za unapređenje obrazovanja na srpskom jeziku, za unapređenje službene upotrebe srpskog jezika i dvojezičnosti na javnim mestima.

Potrebno je i da se na dnevni red nastavka Briselskog dijaloga uvrsti i pitanje ostvarivanja Aneksa V Ahtisarijevog Sveobuhvatnog plana. To uključuje garantovanje položaja SPC, očuvanje bezbednosnih zona oko manastira (Sveti Dečani, Pečka patrijaršija i Gračanica) i značajnih kulturnih dobara. Cilj je da se međunarodno verifikuju ova rešenja kako ne bi mogla biti jednostrano menjana.

Neophodno je da se u nastavku unutrašnjeg dijaloga, posebno njegovog institucionalizovanog toka, veća pažnja posveti ovim pitanjima, kao i da se ostvari saradnja sa SPC, posebno sa raško-prizrenskom eparhijom. Predstavnici ove bi trebalo da budu i deo budućeg „tima jedinstva” kako bi na taj način bili uključeni u dijalog sa Prištinom oko pitanja od značaja za SPC.

121 TV Happy, Telemaster, 1. avgust 2017.

122 Mati Makarija, poznata kao autoritativno svešteno lice, vrlo često je nezavisna i u nastupima. Važi za jednu od najobrazovanijih ličnosti u SPC na Kosovu. Ona je doktor hemijskih nauka i poseduje više univerzitetskih diploma i postdiplomskih studija iz ikonopisanja i teologije.

123 <http://www.blic.rs/vesti/politika/blic-intervju-mati-makarija-srbijo-tvoja-verna-ceda-na-uzburkanom-kosovskom-moru/syr26tm>

6. ULOGA „MEĐUNARODNIH AKTERA“

Ova tema je naročito zaokupljala pažnju tokom rasprave o samoj inicijativi, unutrašnjem dijalogu i posebno o pitanjima budućnosti Srbije. Pre svega, raspravljalo se o uticaju SAD, EU i Rusije na rešavanje pitanja Kosova. O tome je bilo više reči u odgovarajućim, prethodnim delovima Prvog izveštaja.

U ovom delu Prvog izveštaja pažnja će, najpre, biti posvećena aktivnostima predsednika i Vlade Srbije u pripremama za započinjanje institucionalnog dela unutrašnjeg dijaloga.

Uočljivo je da u ovom periodu Vučić obavlja i intenzivne međunarodne aktivnosti sa osnovnim ciljem da se obaveste relevantni međunarodni akteri o inicijativi.

Interesovanje SAD za unutrašnji dijalog se ispoljilo i u razgovoru Aleksandra Vučića i američkog senatora Rona Džonsona. Zapravo, evrointegracije, ekonomski odnosi, kao i regionalna politika bile su neke od glavnih tema razgovora. Oni su se složili da je potrebno da se nastavi dijalog Beograda i Prištine, ali i da je unutrašnji dijalog dobar potez. Ova dva sagovornika su o istim ovim temama razgovarali u Vašingtonu. Vučić potvrđuje: „Jedna od veoma bitnih stvari o kojima smo razgovarali jeste Kosovo i Metohija, interni dijalog koji se vodi u Republici Srbiji i dijalog koji vodimo sa predstavnicima privremenih vlasti u Prištini, i kako i na koji način da pokušavamo da razumno, realistično, rekao bih, svi zajedno sa prostora Zapadnog Balkana pristupimo u rešavanju tih problema. Naravno ti razgovori za nas nisu nimalo laki, nisu ti razgovori laki za nas ni unutar naše zemlje, a kamoli u razgovoru sa međunarodnom zajednicom, dakle i sa Evropskom unijom i sa Sjedinjenim Državama jer, kao što znate, najveći broj zemalja Evropske unije, kao i Sjedinjene Države, priznale su nezavisnost Kosova. Mi nismo, i u tim okvirima gledamo kako i na koji način da sačuvamo naše interese i da unapređujemo prijateljstvo između Srbije i Amerike, ali istovremeno pokušamo da budućnost Srbije ne opterećujemo svim onim za šta smo krivi, i mi u Beogradu i neki u Prištini, i za to nismo snosili gotovo nikakve političke konsekvence do sada.”¹²⁴

Američki ambasador u Srbiji Kajl Skot je pak ocenio je da je inicijativa „odličan potez, jer je važno da svi segmenti društva izraze mišljenje o najbitnijim temama zemlje.”¹²⁵

Važnu ulogu Nemačke u pitanjima Kosova potvrđuje i informacija da je predsednik Srbije u razgovoru sa ambasadorom Nemačke Akselom Ditmanom rekao da će Balkan imati bolju budućnost ako se uspostave bolji srpsko-albanski odnosi. Kako je saopšteno iz kabineta predsednika Vučića, on je istakao važnost unutrašnjeg dijaloga i nastavka dijaloga sa Prištinom. „Ukoliko uspemo da uspostavimo bolje srpsko-albanske odnose, ovaj region imaće bolju budućnost”, kazao je Vučić, a ambasador Ditman je ocenio da je inicijativa „ozbiljan i odgovoran potez”.¹²⁶

Rusija je zastupljena tema u javnosti Srbije, pa je tako prisutna i u početnoj fazi unutrašnjeg dijaloga. Zato je u medijima bila široko preneti vest da je visoki funkcioner vladajuće Jedinствене Rusije Sergej Železnjak saglasan sa inicijativom.¹²⁷

124 O2, Vesti 20, 29. avgust 2017.

125 <http://www.politika.rs/sr/clanak/389005/Politika/Dijalog-o-Kosovu-i-Metohiji-istorijsko-pitanje-o-buducnosti>

126 TV Kopernikus, Srbija Online, 22. avgust 2017.

127 <http://www.politika.rs/sr/clanak/389005/Politika/Dijalog-o-Kosovu-i-Metohiji-istorijsko-pitanje-o-buducnosti>

Jedno od široko zastupljenih mišljenja u medijima, među političarima, poslovnim ljudima i drugima delovima javnosti je zagovaranje da se Srbija „mora okrenuti Rusiji“. To se argumentuje „podrškom Rusije u nepriznavanju nezavisnosti Kosova“. Sledi reći primer ovakvog stava iznesen od strane Danijela Cvjetićanina: „Očekujem da, kao rezultat ‘unutrašnjeg dijaloga’ otkrijemo istinu da, u Srbiji, prijateljima ekonomskog prosperiteta, blagostanja i slobode ostaje, kao najbolji izbor, da traže saveznika u Rusiji, čiji su ekonomski i politički interesi, objektivno i nezavisno od istorije, mitova, tradicije i religije, u ovom trenutku najviše usaglašeni sa interesima Srba i Srbije.“¹²⁸

O mogućoj aktivnoj ulozi Albanije Stefan Surlić sa Fakulteta političkih nauka kaže: „Ideja o srpsko-albanskom razgraničenju u stvari stavlja po strani Kosovo i inicira dijalog između Beograda i Tirane, odnosno Srbije i Albanije – šta je to srpsko, a šta je to albansko – jer jedino u tako direktnom dijalogu postoji potencijal da se govori i o razgraničenju na Kosovu.“¹²⁹ Zbog toga, po oceni Surlića, koji zapravo prihvata ideju Ivice Dačića, Srbija i Albanija moraju da povedu dijalog i da u okviru tog dijaloga bude rešeno i pitanje Kosova. Ovakva ideja nije nova. To je ideja koja je bila prisutna i u doba Miloševića, koji je započeo razgovore o Kosovu sa predstavnicima Albanije na Krfskoj konferenciji 1997. godine.

Neophodno je dublje razmatranje ideje o dijalogu Srbije i Albanije. Da to zavređuje pažnju, svedoči i izjašnjavanje premijera Albanije Edija Rame o inicijativi: „Rešenje za kosovski problem je jednostavno: puno priznanje Republike Kosovo od strane Srbije, a kada se stavim u cipele Aleksandra Vučića, svestan sam da je mnogo lakše to reći nego učiniti. (...) Veoma poštujem inicijativu Aleksandra Vučića da pozove na unutrašnji dijalog o Kosovu i tako se direktno i nekonvencionalno suoči sa prošlošću.“

Uz to, Rama kaže da je u Vučićevom autorskom tekstu u kome je pozvao na unutrašnji dijalog o Kosovu, mogao da oseti istinski bol i istovremeno impresivnu rešenost, i naglašava da je posle tog prvog koraka Vučić nastavio dalje, razvijajući veoma hrabro viziju o budućnosti Srbije i Kosova. „Svi moramo da imamo na umu da je pronalaženje rešenja za ovo pitanje u interesu svih, ne samo Albanaca. Što pre, to bolje.“¹³⁰

128 http://www.nspm.rs/politicki_zivot/fraktura-mozga-i_unutrasnji-dijalog.html, Nova srpska politička misao, 18. avgust 2017.

129 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=08&dd=11&nav_category=640&nav_id=1292098, Sputnjik, 11. avgust 2017.

130 TV Kopernikus, Srbija Online, 15. avgust 2017.

REZIME

Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu (u daljem tekstu: Prvi izveštaj) je rezultat projekta Foruma za etničke odnose „Monitoring i izveštavanje o unutrašnjem dijalogu o Kosovu“, koji je podržala Fondacija za otvoreno društvo. Ovaj izveštaj se odnosi na period od 24. jula do 31. oktobra 2017. godine.

Po svom obuhvatu, dinamici i dometima, unutrašnji dijalog je u navedenom periodu u pripreмноj fazi. Ovu fazu su obeležili inicijativa predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića (u daljem tekstu: inicijativa) i izveštaji u medijima o reakcijama političkih stranka, organizacija građanskog društva, poput Srpske pravoslavne crkve (SPC), Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), nevladinih organizacija i pojedinaca (stručnjaka, novinara, javnih ličnosti, književnika i analitičara) na inicijativu.

Načinjeni su i početni koraci u institucionalizaciji unutrašnjeg dijaloga. Zapravo, Vlada Republike Srbije je tokom septembra i oktobra 2017. godine obavila potrebne pripreme, te je Radna grupa Vlade Republike Srbije za podršku unutrašnjem dijalogu o Kosovu i Metohiji, 31. oktobra 2017, organizovala prvi okrugli sto u okviru unutrašnjeg dijaloga, a na kome su učestvovali predstavnici javnih i privatnih pravnih fakulteta.

Jezik kojim je inicijativa obrazlagana, bilo u autorskom tekstu bilo u javnim nastupima, nije posve jasan a poruke nisu jednoznačne. Stiče se utisak da takozvanim konstruktivnim nejasnoćama Vučić sebi stvara dodatni manevarski prostor za naknadne interpretacije. Međutim, ove „nejasnoće“ otvaraju i prostor za dodatne reinterpretacije u reakcijama na inicijativu. To, samo po sebi, može biti i od koristi za ukupni rezultat unutrašnjeg dijaloga. Mada, i dalje postoji rizik od nesporazuma tamo gde nema stvarnih razlika već razlika u političkom interesu i tumačenju na osnovu ovog interesa.

Ključne kategorije koje se koriste u inicijativi su: široki unutrašnji konsenzus, koji bi trebalo da uključi što širi krug društvenih aktera; suočavanje sa realnošću; prevladavanje mitologije o Kosovu; trajno rešenje, rešenje koje bi bilo održivo i u budućnosti; miroljubivo rešavanje problema; ostvarivanje ključnih „naših“ (odnosno Srbije i srpske zajednice) interesa i „otvaranje vrata“ Evropske unije (EU).

U reagovanju političkih stranaka na inicijativu uočljiva je najpre podela na dve grupe. Prvu čine stranke političke stranke iz vladajuće koalicije koje sve podržavaju inicijativu i već su spremne da izlože svoje stavove. Ovi stavovi su različiti i često suprotstavljeni, o čemu će biti reči u nastavku Prvog izveštaja. Iz ovog sledi da iako sve članice vladajuće koalicije podržavaju inicijativu, one imaju različite politike. To samo po sebi predstavlja politički rizik za unutrašnji dijalog. Time i rizik za postizanje ključnog cilja inicijative, a to je sveopšti konsenzus. Drugu grupu čine opozicione političke stranke, pokreti i udruženja. Ova grupa se deli na one koji u potpunosti odbacuju inicijativu i unutrašnji dijalog (SRS, DSS, Dveri i drugi) i na one koji osporavaju inicijativu, ali ipak učestvuju ili bi učestvovali u unutrašnjem dijalogu.

Dva su kriterijuma u osnovi ovog grupisanja: prvi i najvažniji, razlike u ideologiji i politikama - jedna podgrupa su stranke snažne etnonacionalističke i desničarske orijentacije, a drugu podgrupu čine sledbenici liberalno-demokratske ideologije i politike; i drugi kriterijum - (ne)

slaganje oko budućnosti Srbije odnosno (ne)prihvatanje članstva Srbije u EU, uključujući i odnos prema Rusiji i Zapadu.

Sve ovo ukazuje na to da je pitanje Kosova izuzetno složeno i politički dinamično pitanje, pri čemu sila etnonacionalizma predstavlja motornu snagu većine sadašnjih aktera na političkoj sceni Srbije. To po sebi predstavlja rizik za ostvarivanje rešenja koje bi bilo zasnovano na suočavanju sa realnošću. Osim toga, prevladavanje mitološke svesti i zaokupljenosti prošlošću postaje, takođe, upitni cilj.

Kada je reč o aktivnostima organizacija građanskog društva i javnih ličnosti u ovom periodu, većina je u osnovi pozitivno reagovala na inicijativu, mada su mnogi izneli rezervu, pogotovo oko motiva za pokretanje inicijative, dok drugi ukazuju na rizike u postojećoj stvarnosti koji mogu da onemoguće unutrašnji dijalog, a time i miroljubivo rešenje pitanja Kosova. Ova grupa zapravo podržava unutrašnji dijalog i nastavak dijaloga oko Kosova (Briselski dijalog), odnosno procesa normalizacije odnosa Srbije i Kosova. Među akterima građanskog društva postoje i mišljenja da sam unutrašnji dijalog predstavlja uvod u ozvaničenje „izdaje“ Kosova.

U opredeljivanju aktera građanskog društva uočljive su značajne razlike po pitanju inicijative, kao i po pitanju unutrašnjeg dijaloga. Te razlike ukazuju na segmentiranost i fragmentizaciju građanskog društva. Takođe, kod mnogih aktera građanskog društva prevladavaju politička i vrednosna opredeljenja nad spoznajom o svojoj složenosti pitanja Kosova. To samo po sebi potvrđuje da je unutrašnji dijalog već do sada bio od koristi, jer je omogućio suočavanje sa značajnim stepenom neobaveštenosti javnosti o dosadašnjem toku dijaloga, kao i o realnim okolnostima u kojima bi trebalo nastaviti dijalog. To se ispoljilo posebno po pitanjima stanja i budućnosti odnosa Srbije i Kosova, dosadašnjih dometa procesa normalizacije, kao i po pitanju statusa. Istovremeno, to je i pokazatelj visokog rizika od nemogućnosti ostvarivanja konsenzusa i određivanja interesa koje bi trebalo zagovarati.

Među političarima i strankama Srba na Kosovu koje su u opoziciji postoje dva različita odgovora: prvi pozdravlja dijalog i traži da bude deo njega, i drugi koji odbacuje sve što dolazi od Aleksandra Vučića, pa i inicijativu za unutrašnji dijalog. Organizacije građanskog društva i stručna javnost na Kosovu uključili su se u unutrašnji dijalog. Međutim, broj organizacija i pojedinaca koji su uključeni u unutrašnji dijalog nije zadovoljavajući.

O snažnom odjeku inicijative u albanskom delu javnosti na Kosovu ubedljivo svedoči i autorski tekst predsednika Kosova Tačija.

U periodu na koji se odnosi Prvi izveštaj uočljive su rasprave o stanju u odnosima između Srbije i Kosova, kao i stanju na samom Kosovu, a u kojima je pokrenuta inicijativa i u kojima bi trebalo da se odvija unutrašnji dijalog, odnosno da se traži održivo rešenje. To je rezultat činjenice da su akteri dosadašnjeg toka unutrašnjeg dijaloga preokupirani pitanjima vlasti i politike u samoj Srbiji bez Kosova. Mogući uzrok ovoga je i nedovoljan uticaj institucionalizovanog toka unutrašnjeg dijaloga na javnost. Ukoliko se u daljem toku unutrašnjeg dijaloga ne popuni vakuum u koordinaciji aktivnosti, pojačaćće se rizik od nesporazuma i otežavanja postizanja konsenzusa. Time bi mogli biti dovedeni u pitanje i glavne vrednosti i ciljevi proklamovani u inicijativi.

I pored relativno malog broja iznetih stavova po pitanju budućih odnosa Srbije i Kosova, uočljiva je raznovrsnost, a često i međusobna suprotstavljenost iskazanih stavova i predloga. Izneti stavovi mogu se grupisati u sledeće grupe: neintervenisanje i ignorisanje realnosti, razgraničenje između Srba i Albanaca i *status quo* politika.

Miroljubivo rešenje podržava većina političkih aktera, ali ima i zagovornika rešenja koja uključuju visok rizik od političkih, pa i oružanih sukoba. Reč je o zagovaranju neprihvatanja realnosti i/ili „zamrznutog konflikta“, odnosno *statusa quo*. Posebno zabrinjava to što iz same vlasti dolaze zagovornici „razgraničenja“ koje, u dosadašnjoj istoriji, podrazumeva i određeni nivo nasilja.

Iako je predsednik Srbije u svojoj inicijativi povezo unutrašnji dijalog sa novom fazom Briselskog dijaloga o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova, tokom dosadašnjeg unutrašnjeg dijaloga nije bilo

razmatranja ove veze. Nije bilo ni predloga koji bi bili od neposredne koristi za implementaciju Briselskog dijaloga. Kao da se ne uviđa da je opcija normalizacije deo realnosti Srbije, da je to rešenje koje se nalazi na „dohvat ruke” i da se ono tiče ukupne složenosti odnosa Srbije i Kosova i predstavlja relevantan, na duži rok održiv odgovor i na pitanje statusa. Zapravo, normalizacija nije nužno put ka priznanju nezavisnosti Kosova od strane Srbije, ali otvara perspektivu za davanje odgovora i na ovo pitanje, kada se i ako se slože takve okolnosti.

U samoj suštini kosovskog pitanja je pitanje statusa kako Kosova tako i statusa srpske odnosno albanske zajednice. U dubljem smislu to je i pitanje o kontroli teritorije i o upravljanju njenim resursima. O ovom pitanju strane imaju suprotstavljene stavove koje za sada ne uspevaju da približe. Rasprava o ovom pitanju je bila posebno prisutna na prvom okruglom stolu koji je organizovan u okviru institucionalnog dela unutrašnjeg dijaloga, 31. oktobra 2017, a na kojem su učestvovali predstavnici pravnih fakulteta u Srbiji. Međutim, ova rasprava nije bila visokog kvaliteta, a izneti predlozi o realnoj uniji ili nekoj vrsti konfederalizacije i autonomije Kosova unutar Srbije imaju malu stručnu i još manju praktično-političku vrednost.

Politika „malih koraka” koja ima fokus na unapređenju položaja srpske zajednice na Kosovu, a pre svega na unapređenju položaja i zaštiti prava srpske zajednice, na formiranju Zajednice srpskih opština (ZSO) i na regulisanju položaja SPC je, takođe, bila tema rasprava unutar dosadašnjeg unutrašnjeg dijaloga.

